АНДРУХОВИЧ ЮРІЙ

Рекреації

Сашкові й Віктору,

Віктору й Сашкові,

без яких ця штука

не могла б народитися, —

присвячую

"Чортопіль зусібіч оточений горами"

(З краєзнавчого довідника початку XX століття)

Ти, Хомський, чи, просто кажучи, Хома, якого ти хріна опинився у цьому поїзді, котрий аж надвечір вибрався з безконечних, здавалося, рівнин і десь так о пів на сьому нарешті заповз у передгір’я? Якого ти дідька їдеш у той Чортопіль, де, можливо, нікому не потрібним будеш і зайвим, Хомський? Ось уже другу добу ти нудишся в цьому поїзді, кинувши на поталу недоумкам свої псевдонаукові розробки і тим ризикуючи дістати копняка з інституту, але їдеш, їдеш, бо тебе покликано телеграмою за підписом самою Фелліні, чи то пак Гічкока, проте, ні, все не так, телеграма від Гічкока, певно, десь загубилася в дорозі, а ти натомість отримав запрошення у Чортопіль на дивовижне свято Воскресаючого Духу (так принаймні зазначається в телеграмі за підписом "ОРГКОМІТЕТ"), прибути не пізніше як двадцять сьомого травня, з поселенням у готелі, дорожні та добові гарантуються, просимо Вашої згоди.

У Львові ти зрозумів, що в напрямку Чортополя відбувається мало не паломництво. Всі загальні вагони були набиті публікою, що квапилася на свято, переважно студентством і петеушниками, котрі, як тільки поїзд рушив, повідкривали ВІКНІ і, вистромивши з них безліч синьо-жовтих прапорів, почали співати стрілецьки. Але ти, Хомський, їм не рівня, ти їдеш у купейному вагоні і ти не впевнений, чи тебе справді хтось чекає у Чортополі, де старому пройдисвітові Мацапурі (бо хто, як не він, дав оту телеграму за підписом "ОРГКОМІТЕТ"?) заманулося ще раз потішити громадськість непередбачуваним дійством.

Перші гори не надто високі, до того ж обсаджені буровими, безлісі, на крихітних станційках продають домашнє вино, хлопці у вишиванках і "мармурах" підсідають до загальних вагонів і відразу розгортають прапори, прихоплені з собою в дорогу, так що робиться зрозуміло: вони теж до Чортополя. Усі до Чортополя. Дівчата переважно негарні, але молоді, і цього достатньо, Хомський. Довго розглядаєш одну з них. Вона чомусь не сідає до потяга, зостається на пероні, а потяг ось-ось рушить, і що вона робитиме, адже не потрапить на свято Воскресаючого Духу, чорт забирай, і що тоді буде? Хомський, поки не пізно, гукни їй, аби сідала, і ти гукаєш, Хомський. Дівчина усміхається, вона має забагато золотих зубів, і ти зненацька розумієш, що найбільше в ній тобі сподобалися її джинси, а тому не надто жалкуєш, коли поїзд рушає, а золотовсміхнена Маруся так і залишається на пероні.

У купе разом з тобою, Хомський, екстравагантне подружжя росіян чи, може, якихось євреїв, такі собі романтики, що наважилися відпочивати на огидних карпатських турбазах, де коридори пахнуть карболкою, а мінеральна вода — нафтою, але нічого, хай їдуть шукати в горах свій едельвейс, йому десь так шістдесят три, їй, на око, не більше, ніж тридцять, тому вчора, сівши у поїзд, ти вирішив, що то батько з дочкою, і спробував пофліртувати, але старий досить брутально відшив і тебе, і тоді ти вже просто з упертості й принциповості підстеріг її у кінці вагона, заштовхнув у вбиральню і, замкнувшися зсередини, почав обціловувати, вона, як не дивно, відповідала, а ти все налягав на неї, приперши її сідниці до умивальної раковини, Хомський. Тобі навіть

подумалося, а чи не виграти її зараз отут, за якісь дві-три хвилини, але поїзд зупинився, вами — нею й тобою — добряче трусонуло, ти втратив рівновагу, і, заки підводився з унітазу, вона вишмигнула з убиральні. Більше ви не промовили одне одному ані слова.

Четверте місце в купе після Львова вільне — там зійшов підполковник у відставці, котрий до Чортополя не збирався — і слава Богу. Після нього на столику залишилися "Правда" і "Красная звезда", учора він пропонував усім грати в дурня два на два, але ти, Хомський, пішов до вагона-ресторану, де замовив обід і розглядав з вікна понуру російську рівнину.

А тут, у нас, уже майже літо, Хомський, вишневий квіт осипається на молоді трави, гори чимраз вищають, з лісів пахне листям і джерельною водою, ревуть олені, кують зозулі, і в літній резиденції Його Превелебності закінчуються останні приготування до сезону великих ловів: підлогу виґлянцовано, килими й гобелени витрушено, дзеркала і вікна помито, наїдки й випивку привезено аж із Відня, а на вежі піднято фамільний прапор. Скоро, вже скоро з’їдуться шановані гості у відкритих автах і мисливська оркестра зустріне їх сурмами та тулумбасами, Хомський.

До Чортополя залишається ще година їзди, власне, потяг уже мав би туди прибути, але він спізнюється, адже тепер усі потяги спізнюються, варто було лише кинути гасло прискорення, як усе на світі почало спізнюватися. Але ти замислюєшся, чи приїдуть усі інші, як виглядатиме Мартофляк — з бородою чи без, і чи дописав він свій роман у віршах, і чи знову притарабанить з собою оту секс-бомбочку, свою жінку, зрештою, іноді вона мусить залишатися з дітьми, і Мартофляк у таких випадках пускається берега, тобто шалено напивається. Звичайно, ніякого Воскресіння Духу просто не відбудеться, якщо не приїде Мартофляк. А якщо буде він, то, безперечно, будуть і Немирич, і Гриць, і тільки тоді можна щось воскресити, чорт забирай.

Ти ще ніколи в житті не бував у Чортополі, Хомський, і навіть змушений був якось вислухати гнівну нотацію з уст однієї поетки-патріотки про те, що Чортопіль — наша духовна Мекка, і не побувати в ньому не можна, якщо ти справді любиш свій рідний край, а кожен митець повинен любити свій рідний край, пане Хомський, так вона казала десь протягом години, в клубі українського товариства, підсівши до тебе на сусідній стілець, одне й те саме протягом години, з деякими несуттєвими варіаціями, нахиляючись дуже близько до твого обличчя, аби ти її добре почув, але ти чув тільки поганий запах від неї, тож поклявся самому собі, що ніколи не поїдеш у той Чортопіль, але от їдеш, їдеш, Хомський, покинувши напризволяще інститут і Росію, і Женю з абортом, їдеш на два дні за тисячу кілометрів, бо тебе покликано телеграмою від Мацапури — геніального постановника всіх епох і народів.

Тільки б не опинитися там самотнім і нікому не потрібним, молишся подумки, до того ж ОРГКОМІТЕТ повинен оплатити дорогу туди й назад і перебування в готелі, а якщо ні, то доведеться зичити в Мацапури ще три сотні, Хомський, бо ніщо тебе так не дратує, як потреба пити за чужий кошт, такий ти вже є від природи, тільки за власні — й по всьому, розмова коротка, не люблю бути комусь зобов’язаним, курва мама. Подумки калькулюєш свої цьогорічні кредити — набирається десь так до тисячі, але то пусте, адже ти вже закінчуєш оту повість у новелах і у видавничому плані маєш гарантовану позицію на дев’яносто другий рік, а тому вперед, Хомський, життя прекрасне, переповнені загальні вагони хвацько виспівують "раз, два, раз, два, раз, два, три", ето же настоящій фашизм, каже чоловік твоєї вчорашньої коханки, але вона не знає що відповісти, і, здається, вони починають уже жалкувати про цю подорож, на біса було їхати в це лігво бандитизму, коли в бюро їм пропонували значно цікавіші й безпечніші путівки, скажімо, до Нагірного Карабаху чи в Фергану.

Ближче до Чортополя гори знову нижчають, робляться лагіднішими, за вікнами пропливають старенькі пансіонати з сецесійними башточками і гіпсовими піонерами, королівство мінеральної води та

вологих простирадел у зимних кімнатах, на кожній зупинці поїзд облягають нові натовпи паломників до Чортополя з гітарами й наплечниками, трапляються й пониклі дідусі та бабусі, адже їм було повідомлено, що на свято прибуде єпископ — навіть цілих два єпископи: один зі Львова, другий з Канади, і вони благословлятимуть усіх бажаючих, а також освятять у Чортополі дерев’яну церкву Воскресіння, пам’ятку XVIII століття, в якій ще донедавна зберігалися паперові тюки з мінеральними добривами, Хомський.

Ну, що ж, ось і Річка — з велетенськими пласкими каменями на берегах, шумовинням вод і диким часником на урвищах, тепер оцей залізничний міст, а всьо-такі красивіє мєста, каже твій сусід до своєї вірної дружиноньки, так, старий москалю, життя прекрасне, ми в’їжджаємо у Чортопіль, нашу духовну Мекку, прошу всіх устати, треба перевірити, чи не забув чого, встигнути підморгнути на прощання туалетовій коханці і ще раз оглянути себе у дзеркалі.

Саме так, Хомський, — довгий і широкий сірий плащ, тижневий заріст на підборідді (бродвейський стиль), волосся на потилиці зібране хвостиком, темні окуляри зразка шістдесят п’ятого року, капелюх, саме так, мандрівник, рок-зірка, поет і музикант Хомський, чи просто Хома, веселий скурвий син власною персоною ощасливлює провінційний Чортопіль своїм візитом.

З тамбурового вікна дивишся на пропливаючі станційні будівлі, вокзал за всіма ознаками ще австрійський, прикрашений прапорами й корогвами, перон окупували прибульці на свято — цмулять щось просто і пляшок, не вистрибуй до повної зупинки вагона, Хомський, де Мартофляк, де Гриць, де Немирич — самі незнайомі мармизи, трапляються гарненькі дівчатка (і хлопчики), ступаєш на перон, трохи безпорадний, хоч зовні самовпевнений, як індійський гуру, — де Мацапура, шляк би його трафив, на дідька я сюди приперся, це свято не для мене, он як щебечуть панянки на колінах у паничів, а ти, старий цапе, тут не потрібен, забирайся звідси, ти, імбециле нещасний, і в цю критичну мить бачиш усміхненого рожевощокого блондина "кров з

молоком" в офіційному костюмі, з паперовою візитівкою "ОРГКОМІТЕТ" на грудях, який тримає у правиці високо підняту картонну табличку з написом: "Mr Khomsky, Leningrad", і тобі відлягає від серця — тебе зустрічають, ти їм потрібен, Хомський.

Чотири години в автобусі, навіть якщо він "Ікарус", то велика мука, особливо нині, коли всі наче звар'ювали — злітаються, ніби круки, до того Чортополя, дорога забита автомобілями, автобусами — і все з прапорами, і все — на Чортопіль, якась крейзуха, та й вже, Мартофляк задрімав коло мене, як дитина, — сопе потихеньку собі в кошлату бороду, зараз він дуже подібний до Остапчика, ще й сумнівається, чи то його син, дурило, а борода в нього наче приклеєна — велика дитина, бевзь, другорічник у школі життя.

Надія української поезії, Мартофляк Ростислав, тридцятирічний безробітний, батько двох дітей, батько двох моїх дітей, мій чоловік, Мартофляк Ростислав, схильний до повноти й алкоголю, пияк, волоцюга, люблячий батько, популярний громадський діяч, кандидат у депутати, блискучий співрозмовник, ідеал жінок старшою віку, уважний син, Мартофляк Ростислав, аматор комфорту і гарячих ванн, нічний блукач, ресторанний лев, мрія студенток з музучилища, моя найбільша дитина, егоїст і боягуз, шляхетний лицар, галантний кавалер, ніжний коханець, млявий і самолюбний коханець, нарцисичний коханець, неспроможний коханець, золотий коханець, фантастичний коханець, промінь у моєму тілі, о Мартофляк!

Я ніколи б не їхала з ним до того Чортополя, якби він сам так не наполягав. Навіть ультиматум висунув — якщо я не їду, він смертельно напивається у тому Чортополі, до всрачки, до білочки, денно і нощно, питиме все нараз, блюватиме і знову питиме, аж доки його не привезуть додому майже мертвим. Він шаг, чим можна мене шантажувати, клятий котяра, я мусила їхати, брехати дітям, ніби прийду за півгодини, тепер аж серце заходиться, як згадаю про малого — він так дивився, наче все зрозумів, але я справді мусила їм брехати і їхати, бо це чудо, це гівно обов'язково виконало б свою погрозу і напилося б як остання свиня,

адже він дуже пишається, що в усьому дотримує слова, як би не так, це лишень воно так триндить, а насправді тільки й уміє, що напиватися.

Але невже йому так залежить на тому, щоб я їхала? Невже йому нецікаво їхати без мене? Там, ясна річ, буде купа всіляких мандрівних шльондр, що-що, а партнерку до ліжка на цьому святі Воскресаючого Духу знайти простіше всього, може, навіть простіше, ніж пляшку, щоправда, він занадто нарцисичний, аби за ними увихатися, але невже йому так потрібна я і саме там? Я трохи боюся такої прив’язаності, це вже сім років минуло, як він посуд побив на весіллі, а він усе міцніше прив’язується до мене, влазить у мене, ховається в мене, згортається клубочком, як ембріон, і спить, спить, спить — і тут, в автобусі, спить так само, голова в мене на плечі, моє ж ти серденько, шмата безвільна, нездатна собі дівку зняти, Мартофляк Ростислав, розквітаючий геній, нудний інтелектуал, балакун, дарунок небес, рідкісний діамант, надія згасаючого шляхетного роду, позбавлений спадщини граф, алкогольний маньяк, пристосуванець, офіційний поет, бич Божий, знаряддя диявола.

Найгірше те, що я наперед знаю, як воно все там буде, в Чортополі. Та сама компанія — Гриць і Немирич, і ловелас Хомський, томський, зі своїми претензіями, ті самі жарти, ті самі вірші, ну хіба що це одоробло прочитає щось нове, купа шанувальників, автографи, один безглуздіший від іншого, нічна пиятика в готелі, потім Гриць засне при столі, Немирич і Хомський підуть по бабах, тоді прилізе зі своїми компліментами і пляшкою Павло, протриндимо майже до ранку про якусь нечисту силу, чи про Україну, завжди те саме, Мацапура довго не вступатиметься, аж я не витримаю й також засну, тоді він нарешті забереться, а Мартофляк почне шукати, чи не лишилося чогось у пляшках, дзвенітиме посудом, булькатиме у ванні, куритиме, врешті ляже коло мене, і ми п’ять хвилин покохаємось, врешті й він засне, а через три години вже треба вставати, програма свята дуже насичена, і всі жадають Мартофляка, голова тріщатиме, очі розчервоніються, ах, як усе це відомо, звично, ці свята, це Воскресіння Духу, ця порожнеча…

Зрештою, хлопці вони талановиті, чесні, непродажні, цвіт нації, діти нового часу, тридцятирічні поети, кожен гадає, що він пуп землі, а направді лиш сексуальна невдоволеність і розпалене самолюбство — я ж це все в них прочитую — рухи нервові, очі блищать, кожна міні-спідничка спричинює внутрішню бурю, ноги як такі не мають значення, та й хіба вони на них розуміються, всі їхні уявлення про жінок викривлені й патологічні, таких лікувати треба, особливо цього Хомського з його дамськими варіантами, Хомський-гомський, той самий, що на дні народження в Олекси переодягнувся курвою, підмалювався, виблискував стегнами в сітчатих панчохах, танцював з Немиричем танго, а потім оголосив, що дає "стрип", увихаючись під безконечне техно, почав роздягатися, найцікавіше, що він і справді мав ліфчика, я вже заплющувала була очі, бо той дурень міг і справді роздягнутися догола, але він витягнув із майток того самого, щоправда, гумового, хтось йому з Америки привіз, наповненого водою, і почав усіх поливати, а потім кинув ним у дівчат, котрі аж мліли від перенапруження, дебіл.

Спи спокійно, Мартофляче, чоловіче, до Чортополя, де ми славно порозважаємося, ще не менше ніж півгодини, я сюди часто їздила у дитинстві з батьками, дорогу знаю майже напам’ять, он уже Писана Скала видніється, за нею — акведук, кажуть, справді староримський, потім буде "Колиба" з невивітрюваним шашличним духом, потім будинок-музей Лянцкоронських в готичному стилі (які там ожини на схилах, рясніших не зустрічала!), спи спокійно, гори порятують нас, ми проживемо ще сто років і помремо в один день, бо інакше ти не витримаєш і зіп’єшся — чи на тому світі, чи на цьому, яка різниця, ти всюди знайдеш собі випивку, я тебе знаю, це для тебе замінник крові, твоїми жилами струмує алкоголь, тобі з ним тепло й гарно, ти як у хмарах гойдаєшся, вріжеш пальця — а замість крові горілка, і це нормально, це генетика, іншим ти не можеш бути, з іншою жінкою ти вже давно повісився б, але тобі пощастило, дурню, що я — не інша, а я, пане мій, владарю, коханий дружино.

Завше здригаєшся уві сні не знати чого, іноді кричиш, от і зараз сіпнувся, як божевільний, вічно якесь жахіття сниться йому, але майже

ніколи не пам’ятає, що саме, якісь діди з мішками і палицями, ну чого ти витріщився на нас, хлопче, невже я ще подобаюся двадцятилітнім, дивиться, відверто розглядає, гарний хлопчик, тоненький, у вишиванці й джинсах, золоте волосся, глибоко посаджені очі, стрункий, як Бог. Але то вже занадто, паничу, я ж усе-таки з чоловіком їду, він хоч і спить, а проте поруч. Якби мені відняти отих сім років, то я, може, й підтримала б цю гру з тобою — гру поглядів, очей, натяків, ти ж бо красунчик, певно, студентик, не маєш місця, бідацтво, стоїш у проході, нудишся, то й розглядаєш заміжніх жінок, юний Дон Жуан, перелесник, тростиночка, суцільна флейта, мабуть, з комсомолу вийшов, записався у СНУМ чи ще куди, он і червоно-чорний значок на місці, а зачіска, як у Девіда Боуї, початкуючий плейбойчик, таке воно ніжне, мабуть, і голиться не частіше, як раз на два тижні, Мартофляк теж такий був, коли ми познайомились, ого, це вже переходить межі, ну чого ти йдеш сюди, ми ж разом їдемо, невже ти не бачиш, найсмішніше, що Мартофляк навіть не прокинеться, навіть не приревнує, йому знову сниться якась чортівня — старі діди в лахмітті, прокажені монахи, болота, чорний пес з вишкіреною кривавою пащею, отак, ну що ти скажеш, раз уже підійшов до мене, то кажи щось, а не всміхайся дурнувато, я теж можу всміхатися і то досить звабливо…

— Перепрошую, то пан Мартофляк?

Ах, он воно що! Упізнав мого чоловічка! А я, дурепа стара, повірила твоїм очам — адже так дивляться на жінок. Ну, тепер почне просити автограф, висловлювати своє захоплення — щастя, що вже під’їжджаємо, он перші чортопільські вілли за вікном: дикий виноград, кам’яні стіни, прапори на вежах і гори, що нависають над вузькими вуличками.

Так, це він, хлопчику, це Ростислав Мартофляк, якого ти так шануєш, ти справжній фан мого чоловіка, тож повинен принаймні руку поцілувати тій, котра пере шкарпетки твого ідола і варить йому зупу, і не спить, коли він блукає до ранку п’яний у товаристві всіляких сумнівних політиків і кооператорів, а потім, поки він увесь день

відсипається, вона засинає на роботі і біжить по дітей у садок з надією, що ввечері застане його вдома, але його знову немає, бо він мусить процвиндрити до копійки прихований гонорар, а ти на нього молишся, як на святого, бідний хлопчику.

— То пан Мартофляк буде читати свої вірші на святі Воскресаючого Духу?

Звичайно, що буде, куди він дінеться, аби він та не читав свої геніальні вірші — то була б національна трагедія чи щось гірше — бути в Чортополі й не потішити своє самолюбство привселюдною мастурбацією, читанням віршів або уривка з роману у віршах, який він, слово честі, не закінчить ніколи, я ж його знаю, але тим часом надиматиме щоки, розтриндиться, як павич, під гучні овації, квіти все одно подарує (точніше, віддасть) мені — такий блискучий і невідпорний, з кошлатою бородою.

Що ж, ти задоволений, хлопчику, можеш іти, не забудь придбати квиток на вечір поезії, інакше не отримаєш свого кайфу від мого чоловіка, цього сплячого пророка, який усе ще сопе, хоч ми вже й повертаємо в автостанцію, Боже, скільки автобусів, пора його будити, за п’ятнадцять восьма, о восьмій зустрічаємося з усіма на Ринку, а він усе спить, лантух нещасний, мішок з гівном, оракул, майбутнє нації, порожній дзбанок, опудало, щастя моє, батько моїх дітей, радість мого тіла, мій завойовник, моє чудо, мій вічний оргазм, ми вже приїхали, виходь, Ростику.

Їхати "крайслером-імперіалом" передвоєнного зразка по гірському шосе — то велика приємність. Можна сміливо обганяти увесь цей совдепівський автопотік, що лине до Чортополя, і, вирвавшись у лідери, прибути на свято першим. Почуваєш себе вільним чиказьким гангстером тридцятих років, якого дбайливі опікуни везуть на відпочинок кудись у Рив’єру, аби там тихенько порішити в одному з люксових готелів. Від такої думки на серці робиться тепло й тривожно.

Гриць Штундера і Юрко Немирич уже майже годину простояли голосуючи коло дороги на виїзді з Коломиї, але жодне падло не хотіло спинятися й підбирати їх, хоча всі тримали курс на Чортопіль. І от, коли запас прокльонів та сигарет було вичерпано, а перспектива запізнитись на свято наростала, як загроза громадянської війни, з’явився фантастичний "крайслер-імперіал" із закордонними номерами, і приємний, з сивою борідкою, добродій у картатому кепі й сірому дорожньому вбранні, ласкаво пригальмувавши, запросив їх сідати. Говорив доброю українською, зрештою, теж передвоєнного зразка, з чого Немирич відразу зробив висновок, що добродій у кепі — емігрант.

— Я є громадянин Швайцарії, доктор медицини Попель, — відрекомендувався дідусь, коли вони рушили, — приватна лічниця в Люцерні, кантон Байонна.

— Штундера, — повідомив Немирич.

— Немирич, — повідомив Штундера.

— Дуже мені приємно їхати з такими славними поетами, — ґречно ошелешив доктор Попель.

— Ви щось чули про нас? — Юрко, що сидів попереду, розвернувся до нього всім тілом.

— Ми знаємо, що діється в Україні, — начебто пояснив доктор.

— Тоді дайте щось закурити, бо в нас закінчилися, — висунувся ззаду Гриць.

— То прошу дуже, — і дві пачки винятково смачних сигарет "ґолуаз", випірнувши з магнатської кишені пана Попеля й на мить затримавшись у його правій руці, перелетіли до дірявих кишень мандрівних поетів.

— Куримо спочатку твої, діставай, — розпорядився Немирич, але Гриць показав йому фігу, внаслідок чого обидва закурили зі своїх пачок.

— Пане Попель, а ви часом не агент ЦРУ? — поцікавився Юрко.

— Я є лікар-психіатр, пане Штундеро.

— Я — Немирич.

— О, перепрошую, пане Немирич.

— Я не Ненемирич, а Немирич.

— Ще раз перепрошую.

— То він так жартує, — з’ясував Гриць, — не звергайте уваги. Ви цим автом їдете зі самої Швейцарії?

— Нє, що ви. Лишень зі Львова. Я купив його собі у Львові.

— Гарне авто, — похвалив Гриць.

— Дякую, мені так само подобається. Трохи старе.

— Пане Попель, а ви могли б нам зробити запрошення у Швейцарію? — поцікавився Юрко.

— В тому нема великої потреби, — сказав доктор.

— Ви хотіли сказати, "в тому нема великої складності"? — спробував виправити Гриць.

— Нє, я хотів сказати, що вам ліпше поїхати до Америки. Я можу вам зробити запрошення до Америки.

— Пане Попель, — це моя друга книжечка. Я надписав її для вас, — Юрко аж уклонився.

— О, дуже сердечно дякую. "Втеча в Єгипет"? Гарна назва, десь я чув про неї. А вашу книжку я маю, — обернувшись, повідомив Грицькові.

— Це мене тішить, бо в мене ще не вийшло жодної книжки.

— Овва! То я маю не вашу книжку?

— Певно, що ні.

— То я сподіваюся, що буду мати вашу книжку.

— Я подарую вам свій рукопис. У мене тут є примірник. Прошу.

— О, з великою приємністю. Мушу вам віддячити. Маєте десять долярів. То не замало?

— Гадаю, що ні.

— Пане Попель, а вас не цікавить розташування військових заводів у нашій області? — спитав Юрко.

— Знаєте, не цікавить. А ви маєте якийсь стосунок до військових заводів?

— Не маю ніякого.

— Мені теж так здається, що не маєте. Я не цікавлюся тими справами. Попросту їду до Чортополя на свято Воскресаючого Духу. Кажуть, що то має бути щось особливе. Гуцули в національних строях, музика, танці ріжні. Я то надзвичайно люблю. Маю при собі камеру, то зможу накрутити цілий фільм…

— Як вам живеться у Швейцарії? — перебив йому Гриць.

— Знаєте, то нелегко так відразу відповісти.

— А ви знали Германа Гессе? — кинув Юрко.

— Я запізнався з ним уже в останні роки його життя. Ми стрічалися на концертах барокової музики. Герман дуже любив стару європейську клясику, може, навіть більше від джезу чи Бетовена. Він, власне, так і казав, що для нього справжня музика кінчиться на Бетовені…

— А Фрейда ви знали?

— Фройда? Особисто не знав, але слухав його лекції перед війною в Зальцбурзі.

— То ви вже досить старий, пане Попель, — виявив Гриць.

— Я завше виглядаю молодший, як є насправді.

— А Юнга ви знали?

— Слухайте, я ж не можу всіх знати. Я знав деяких учнів Юнга. Дехто з них працював зі мною в моїй лічниці…

— Фантастика! А Джойса ви знали?

— Я читав його. Справив на мене величезне враження в роки моєї молодости…

— Ви його читали англійською?

— Французькою, потім другий раз німецькою…

— А чи відомий у вас у Швейцарії такий поет, як Антонич?

— Малкович?

— Ні, Антонич, Богдан-Ігор Антонич, такий поет?

— Знаєте, перший раз чую, але обов’язково пошукаю за його книжкою. То є ваш товариш?

— Так. Йому двадцять сім років.

— О, то ще дуже молодий. Певно, тому я не знаю.

— Грицю, ти що замовк? Спиш? — Юрко подивився на заднє сидіння.

Але Гриць не спав. Він саме заходився відкривати бляшанку з пивом, яку надибав у салоні "крайслера".

— Перепрошую, забув вам запропонувати, — сказав доктор, видобуваючи ще одну банку і простягаючи її Юркові. — Байєр. Може, ви хочете що-небудь з’їсти? Я маю тут канапки з шинкою і ементальським сиром, трохи чіпсів, крекерсів, помідорову пасту, салямі, помаранчевий джус…

— Дуже смачно. І все це ви тарабаните аж зі Швейцарії? — поцікавився Гриць за хвилину, пережовуючи й ковтаючи шмат якнайніжнішої рум’яної шинки.

— Та де, що ви. То родина у Львові так мене напакувала в дорогу. Кажуть, у Чортополі нема що їсти.

— Маєте добру родину, — резюмував Немирич. — А в Чортополі поселяєтеся в готелі?

— У Чортополі так само маю родину. Певно, що буду жити в них. Здасться, правда, що вони вже всі повмирали.

— Зрозуміло. Зверніть увагу на той мальовничий камінь, що навис над дорогою, — показав Гриць.

— Писана Скала, — цілком правильно назвав доктор.

— Саме так! То ви знаєте ці місця? — звів догори брови Юрко.

— Прецінь я тут народився…

— Он воно що! Тоді ви мусите знати, де в Чортополі площа Ринок, — здогадався Гриць.

— Як не знати, коли там проминуло моє дитинство. Мій тато мав на площі Ринок аптеку. Я часто бавився там у задніх покоях, де було повно ліків у пачках, реторти з якимись ріжнокольоровими плинами, старі терези, мушлі, екзотичні сухі рослини, зібрані за літо в горах, астролябії, заспиртовані саламандри й гадюки, срібні перстені, книжки латиною, градусники… Я залазив на само дно цього світу, в якому було так тихо і спокійно, і наслухав, як іноді озивався дзвоник при вхідних дверях, приходив відвідувач, я чув, як за дверима тато говорить з ним, то були переважно прості гуцули, котрі не розумілися на фармакопеї, потім я

чув, як ратушевий годинник вибиває черговий квадранс, і я мріяв пробути там ціле життя, в тих покоях, заставлених вагами й бронзовими свічниками, заповнених грілками, клізмами, шприцами…

— Презервативами, — нагло втрутився Немирич.

— Не пригадую, чи й презервативами також, — знизав плечима доктор Попель. — Певно, гуцули ними не користувалися. А ви маєте проблеми з презервативами?

— Позаяк ми їдемо на свято Воскресаючого Духу, то маємо, — щиро сказав Штундера. — Там, знаєте, буде повно гарних незнайомих дівчаток…

— О, то прошу собі взяти, — і з тієї ж магічної кишені з’явилися два охайні "дум-думи". — То не є жадна проблема…

— Що б ми без вас робили, пане Попель? — люб’язно зашкірився Немирич. — Але повернімося до Ринку. Чи не підвезете нас просто на нього? Там о восьмій ми стрічаємося з друзями…

— Дуже радо, хлопці.

— Ми запрошуємо вас назавтра на вечір поезії, де будемо читати, — додав Гриць, водночас наповнюючи кишені канапками і крекерсами з паперових торбинок.

— Дуже радо прийду. Дякую за запрошення. Дуже мені мило.

Проминувши акведук і відразу за ним придорожнє кафе "Колиба", "крайслер" плавно, як для своєї комплекції, зробив останній поворот на Чортопіль, ще за кілька хвилин на схилі праворуч виникла готична садиба Лянцкоронського.

— Не знаю, як тепер, — заговорив після деякої мовчанки Попель, — але в мої часи там, за Лянцкоронськими, були препишні ожини. Я малим хлопцем ходив їх збирати. Там я перший раз був з панною…

— І взули її? — поцікавився Юрко.

— Прошу?

— Він питає, чи відбувся коїтус, — пояснив Гриць.

— О, ви аж таке хочете знати! В неї були такі трохи заячі передні зуби…

— І це вам перешкодило? — розуміюче спитав Юрко.

— Нє, але якщо казати відверто, я її не любив.

— А як ви взагалі ставитеся до жіноцтва? — глибокодумно поцікавився Гриць.

— Волію з ними мати суто, як у вас кажуть, ділові стосунки. Вони можуть дуже багато в цьому житті. О, вже Чортопіль!.. Ви собі навіть уявити того не можете, що для мене цей Чортопіль! Ці старенькі вілли з диким виноградом, ці мури, ці вежі з маленькими віконечками, ці гори, які звідусюди видно, цей домініканський костел. Зараз, якщо не помиляюся, просто по цій вулиці, а тоді скрутити направо — і вже будете мати площу Ринок. Ага, нє, перепрошую, другий скрут направо, бо перший приведе до церкви Воскресіння…

— Пане Попель, маєте чудову пам’ять, — похвалив Гриць.

— Скільки ж вам років? — пішов навпростець Юрко.

— Я не є молодий і не є старий, хлопці. Я вічний. Як, зрештою, і ви. Площа Ринок, прошу дуже! Тамті не на вас чекають? Гадаю, ми ще побачимося, вельми вдячний за товариство, було дуже приємно, веселих свят!..

— Веселих свят, старий мудаче, — сказав Немирич, коли величний "імперіал" уже від’їхав від них, і по цих словах розглянувся довкола.

На площі йшли останні приготування до свята: виносилися столи, напиналися намети, монтувалися помости, прикрашені стрічками, гірляндами і лампіонами. Багатоголові юрмиська вже прибували сюди зі свічками, масками й прапорцями.

— Он вони стоять, уже чекають, — кивнув Гриць у напрямку пам’ятника першим комсомольцям, що бовванів серед площі. — Слухай, Мартофляк знову жінку припер… Хому, як завжди, не впізнати… А то що за свинський бльондин з ними?..

Білинкевич — а саме так назвався свинський бльондин, інструктор Чортопільського міськкому комсомолу, член ОРГКОМІТЕТУ, який зустрів на вокзалі Хомського, офіційний хлопчина в радянському костюмі і при краватці, майже мажор, — пропонував усім негайно йти поселятися в готелі "Синьогора", де для учасників свята, за його словами, замовлено місця, але товариство не схотіло його навіть слухати, оскільки в шаленій голові Немирича виникла ідея пива.

— Ми не можемо просто так піти, не спробувавши тутешнього пива, — заявив Юрко. — Це все одно, що навіки зганьбитися, вкритися неславою, показати ворогові спину, зрадити самих себе, накласти в штани. Зрештою, ми маємо певні моральні обов’язки перед самими собою!

Усі інші гаряче підтримали його, за винятком Мартусі, яка дещо закопилила губку, але оскільки її дорогоцінний Мартофляк енергійно

схвалив ідею Немирича, змирилася й рушила слідом за друзяками до гостинно розчахнутої пивнички "Під оселедцем", що знаходилася тут-таки, на Ринку, в одному зі старих купецьких підвалів.

Зійшовши на саме дно крутими слизькими сходами і продершися крізь густий задимлений ліс пияків, що їх о цій порі у пивничці було більше як завше і кожен з яких не забув обмацати Марту липким вологим поглядом, друзяки все-таки знайшли вільний заляпаний піною столик. Білинкевич зник десь у кухонних лабіринтах, але за хвилю повернувся і цілих два офіціанти почали носити до їхнього столика пиво з солоними паличками. Пиво й справді виявилося смачним, і Немирич розповів довгу його праісторію, котра брала початок ще за Австрії, коли відомий бровар Махальський заснував філію у Чортополі, розраховуючи на винятково сприятливий хімічний склад води в Річці, причому розрахунок виявився настільки щасливий, що вже незабаром чортопільське пиво постачалося до двору його цісарсько-королівської величності у Відень.

— Це дуже повчальна історія, друже Немирич, — поцінував Хомський, — але я волів би трохи більше почути про ту забаву, котра тут незадовго відбудеться. Що ви можете нам розповісти, юний ангеле?

Білинкевич аж зашарівся від такого звертання, проте розуміючи, що мас до діла з богемою, мобілізувався й пояснив:

— Свято Воскресаючого Духа… ху. Духу.

— Чудово, юначе! Ви повідомили саме те, що ми знали й без вас. Я дуже задоволений такою відповіддю.

Усі засміялися, точніше, заґелґотали, але тут Білинкевичу сяйнула рятівна думка, і він почав щось шукати по всіх кишенях, нарешті видобув зі своєї компактної торбинки, прозваної в народі "підераскою",

вчетверо згорнутий проспект, віддрукований офсетним способом на прекрасному, якомусь аж фінському папері.

— Тут усе написано, — пролопотів.

— А де Мацапура, що він робить і чому нас не зустрів? — цікавився далі вимогливий Хомський.

— Павло Аврамович, як головний режисер свята, дуже зайнятий, — з готовністю відповів Білинкевич. — У нього зараз останні репетиції, приготування. Тому всі питання вашого влаштування і подальшого перебування на святкуванні він доручив мені… Власне, поки що за нашим розпорядком вільний час. Бо саме свято почнеться тут, на площі, десь так за чотири години, між дванадцятою й першою ночі…

— Слухайте, це цікаво, — густим акторським голосом втрутився Мартофляк, який перед тим мовчки гортав святочний проспект, і почав читати його вголос:

"ШАНОВНА ГРОМАДО, СПІВВІТЧИЗНИКИ, ПАНОВЕ-ТОВАРИСТВО!

Дочекалися й ми тії днини, коли чорні сили зла і реакції, поборювані Світлим Козацьким Духом, затремтіли й жахнулися! Маємо вирішальну нагоду показати самим собі і всьому цивілізованому світові, яких славних Батьків ми діти й чия гаряча Кров струменіє нашими жилами. О цій порі нам дуже потрібне свято, яке об’єднає всіх нас в неподільному пориві творення і будування. Древній і вічний, як сама наша багатостраждальна історія, Чортопіль гостинно запрошує веселитися. Дух повинен воскреснути!

Істинна суть нашого дійства — перемога над Смертю. Це добре розуміли ще наші предки — славні козаки-запорожці, спудеї, духовенство й міщанство, коли щороку в кінці травня — цього казкового на нашій землі місяця Пробудженої Природи й зеленого райського

буяння — проводили свої рекреації — народні карнавальні дійства зі співами, танцями, читанням віршів і театральними виставами. Розкріпачені душі торжествували своє оновлення, Вільний Сміх і Розкута Поезія злітали понад грішною землею, і відступала підла Костомаха під невблаганними ударами Людського Безсмертя.

27 — 28 травня в Чортополі відбудуться вперше за двісті років повернуті народові рекреації під загальною назвою "Свято Воскресаючого Духу". Це свято стане першим кроком у відродженні давніх і прекрасних традицій нашого народу. Запрошуємо всіх у Чортопіль!

У ПРОГРАМІ СВЯТА:

Науково-теоретична конференція "Свято, яке завжди з нами" (доповіді й виступи визначних філософів, економістів, екуменістів, пара — і психологів, історіософів, астрологів, політологів, народних депутатів, гіпнотизерів, деміургів та ін.) — 27 травня, зал засідань міськкому Компартії України, початок о 16 год. Урочиста літургія й новоосвячення церкви Воскресіння — пам’ятки дерев’яного зодчества XVIII ст. — 27 травня, церква Воскресіння в Чортополі, початок о 19 год. Виступ фольклорного колективу "Золоті дримбарі" Чортопільського районного будинку культури — 27 травня, приміщення кінотеатру "Росія", початок о 20 год. Конкурс бального танцю — 27 травня, приміщення кінотеатру "Росія", початок о 20 год. Демонстрація художнього кінофільму "Еманюель-4" (виробництво Франція) — 27 травня, приміщення кінотеатру "Росія", початок о 20 год. 0 год. 30 хв. 28 травня — початок карнавального дійства на площі Ринок: конкурс анекдотів, ораторія "Дух, що тіло пре до бою", вибори Королеви Свята "Суперпанна", перетягування канатів і ковдр, акробатичні етюди, апокрифічні розваги, театральна вистава-містерія "Любов к Отчизні де героїть", танці, жарти, любощі. Святковий ярмарок на площі Ринок і під церквою Воскресіння — 28 травня, з 10 год. Хресний хід до Писаної Скали з виходом на вершину — 28 травня, формування колон при початку вулиці Дзержинського о 13 год. Рок-фестиваль "Презентація трупа" (беруть участь групи "Доктор

Тагабат", "Розбиті яйця", "Левіафан", "Оргазм", "Смерічка" та ін.) — 28 травня, околиця Писаної Скали, початок о 15 год. Вечір поезії "Ми є, тому що нас не може бути" — стадіон "Трудові резерви" м. Чортополя, початок 28 травня о 20 год. Заключні акорди свята: величавий мітинг протесту і сакральний бенкет на схилах Річки, омовіння тіл, Великі Вогнища. У програмі Свята можливі сюрпризи.

ДРУЗІ! Воскресіння нашого Духу, а з ним і остаточне визволення стають реальністю. Ми спроможні перемогти і ми переможемо! Веселітеся — розвеселитесь! Слава Україні!

ОРГКОМІТЕТ

Головний режисер-постановник Свята — Павло Мацапура.

Художники-постановники — Кауфман і Кох

ОРГКОМІТЕТ висловлює щиру вдячність і глибоку відданість спонсорам свята: кооперативу "Металіка" (м. Чортопіль), спільному підприємству "Інтерсекс" та особисто панові Франкові Попелю (Швейцарія).

— І що ви тепер на це все скажете, друзі? — Мартофляк обвів усіх запитальним поглядом.

Друзі, які вже мочили вуса переважно у другому кухлі, сказали на це приблизно таке:

— Неслабо!

— Маразм!

— Дурхата!

— Ваш Мацапура, здається, остаточно зшизів, — підсумувала Мартофлякова Марта.

Але всі ці відгуки означали не що інше, як радісне схвалення, і Мартофляк лишився задоволений тим ефектом, який справило на присутніх його майстерне соковите читання.

— Ми з Грицем скажемо навіть більше. Той пан Попель зі Швейцарії, про якого там згадано як про спонсора, — наш добрий товариш. Дорогою сюди він подарував нам по гандону і взагалі обіцяв запросити до Америки, — подав довідку Немирич.

— Справді? — зацікавилася Марта.

— Не хвилюйся, Мартусю, ми обов’язково візьмемо з собою твого чоловіка. До речі, ти сьогодні чарівно виглядаєш, — і Немирич лизнув її в руку.

Марті це було приємно, але вона навіть не подала вигляду:

— Мій чоловік вже має запрошення до Америки.

— Старий, привези мені звідти іграшкового члена, — заканючив Хомський, — пам’ятаєш, у мене був один такий. Його можна наповнювати теплою водою. Але якась погань вкрала його, певно, в гуртожитку…

— Певно, якась дівчина, — здогадався Мартофляк.

— А твій власний ще при тобі? — майже одночасно спитали Немирич і Гриць.

— У цьому можна легко переконатися, хлопці, — зверхньо відповів Хома, — ляжемо сьогодні разом — і переконаєтесь.

— Боюся, що лягати нам просто не доведеться, зважаючи на насиченість програми, — відвів убік від неприємної для Мартусі теми Мартофляк.

— Якщо так, то на біса ми їхали, ще й презервативи з такими труднощами діставали? — скипів Гриць.

— А чи тебе хто просить увесь час валандати по тому святі? — слушно зауважив Хомський. — Знайдеш собі першу-ліпшу суперпанну — і вперед. Кожен з нас вільний у своєму виборі. Невільні люди не створять вільного карнавалу. Хочеш бути вільним — будь ним.

— Я цілком згоден з Хомою, — поважно розсудив Мартофляк, але тут-таки наткнувся на колючий Мартин погляд.

— В якому сенсі? — поцікавилася вона.

— В тому, що коли схочу напитися, то нап’юся — і гаплик!

— Не ображай жінку, старий, вона сьогодні просто казкова, — милосердо втрутився Хомський і поцілував Марту у щічку.

Тим часом Білинкевич, який знав, що йому доручено супроводжувати видатних поетів сучасності, і який знав, що супроводжує їх, цілком не знав, як реагувати на всю цю досить відверту паплянину і тому почувався трохи ні в сих ні в тих. Він, щоправда, пробував усміхатися і розуміюче кивав головою, яка, щоправда, вже починала потроху боліти — чи то від розкішного чортопільського пива, до якого не звик юний комсомольський ватаг, чи то від надміру тютюнового диму, котрий аж виїдав очі. Скориставшися паузою, що на хвилину запала в дружній

гутірці, Білинкевич вирішив з’ясувати одне питання, яке, вочевидь, уже давно його мучило:

— А ви не скажете, над чим зараз працює поет Микола Нагнибіда?

— Знаєш, старий, він, здається, помер років тому тридцять, — люб’язно пояснив Немирич. — Проте цілком можливо, що він і зараз над чимось працює, хоча ніяких вістей від нього поки що нема.

— Як помер?! — щиро злякався Білинкевич. — Та він же ще минулого року приїздив сюди з виступами! Я слухав його лекцію в будинку культури…

— Те, що ти зараз кажеш, Іванку, цілком могло мати місце — в певному розумінні поет Микола Нагнибіда вічно живий і всюдисущий, як Крішна, — толерантно відказав Юрко.

Однак, не будучи все ж задоволеним такою відповіддю, Білинкевич продовжив літературну дискусію:

— Він ще потім вечеряв у ресторані "На Ринку", тут, поруч із пивбаром… Замовив собі шніцель по-гуцульськи… І з’їв його…

— Тобто, якщо я тебе правильно зрозумів, ти вважаєш, що то був не дух, а цілком земний чоловік із м’яса й лімфи? — уточнив Немирич.

— Ну так.

— А може, ти сплутав його з якимось іншим великим поетом?

— Та як я міг сплутати, коли особисто замовляв для нього місце в готелі!..

— Тоді це якийсь інший Нагнибіда, теж поет, — висловив припущення Гриць.

— Точно! — зрадів Білинкевич. — Так воно, мабуть, і є!

І тут же він поставив нове важливе для себе запитання:

— А чи правда, що письменника Костюченка в Києві збила легкова машина, чорна "Волга", і він тепер у реанімації?

Марта щось шепнула на вухо чоловікові.

— Йди сама, — відповів той уголос.

— Ну ще чого! — обурилася Марта. — Там ті п’яні морди…

— Не з’їдять тебе, — похмуро вичавив із себе Мартофляк.

— Марто, може, хоч тут я заміню тобі чоловіка, — зметикував Хомський і подав їй руку.

— Порося, — сказала Марта над головою в незрушного Мартофляка і підвелася слідом за Хомським.

За два кроки вони розтанули в сигаретному димі й густому гаморі пиварні.

— Це неправда, що Костюченка збила машина, — продовжив сеанс відповідей Немирич. — Не далі як учора вдень ми з ним пили каву в "Енеї".

— Ви особисто знайомі з письменником Костюченком? — аж просяяв Білинкевич.

— Я кілька разів відтарабанював його п’яного додому на таксі, тільки й знайомства, — позіхнув Немирич.

— А може, ви знайомі і з письменником Розумовським? Над чим він зараз працює?

— Він працює над новим твором, — відповів Немирич.

— Як цікаво! А Петренко вже повернувся з Канади, куди їздив з делегацією від товариства "Україна"?

— Слухай, малий, ти стільки всього знаєш, що мимоволі виникає думка… — мружачи очі, почав Гриць.

— Що вбивати пора, так? — засміявся щасливо Білинкевич і поставив нове запитання: — А вам доводилося бачити публіциста Віталія Коротича? Як він там?

— Непогано, — відповів Немирич.

— А чи скоро вийде у світ остання книжка трилогії Семена Ковтуна?

— Не скоро, — відповів Немирич.

— А чому?

— Брак паперу, — відповів Немирич.

— А я так чекаю третю книжку його трилогії…

— Всі ми чекаємо.

— А ви були на похороні в поета Петра Гаркавого?

— Не був.

— І як пройшов похорон?

— Пристойно.

— А правда, що там виступав сам Задорожний?

Господи, які пики, добре, що хоч Хома йде поруч, бо так би й накинулися, рукасті, неголені, задимлені, усі немов ілюстрації з Ломброзо, так і лізуть, матюкаються, кричать, не пиварня, а пекло якесь, кінець світу, і де в біса той сортир, куди вони його заперли, а я теж дурна, мені ж не можна стільки пива, Хома щось розповідає, він сьогодні такий цікавий, галантний, от, приїхали на свято називається, сидимо в цьому смердючому гадючнику, і так усе на світі просидимо, таки не варто було їхати, ну нарешті, оввa, так я і знала, чого ще можна було сподіватися, жах та й годі, давно такого не бачила, Боже, що на стінах понавидряпувано, хоч би Хома зачекав там перед дверима, але ж, певно, не піде нікуди, ще й двері не зачиняються зсередини, тільки б не вимазатись об що-небудь, слава Богу, хоч "блискавка" на цей раз не заїла, а Мартофляк, здається, вже поплив, йому навіть пива не можна, стільки алкоголю у крові, хоче себе таким незалежним козаком показати: "йди сама", це тільки перед товаришами так, наодинці каже: "я б не жив без тебе, сонечко", а таки легше, мало не луснула, ти диви, навіть тризуб якась біда на стіні видряпала, відроджуємо символіку, воскрешаємо Дух, ага, фігу з маком, не може не заїсти, тепер ще мучся в цій дірі з "блискавкою", ну, нарешті, теплої води, ясна річ, нема, зате з якогось дива шмат мила пристарали — вища кляса! тільки в Чортополі, чорти б його розірвали, розчервонілася, просто жах, більше не питиму, де там мій кавалер, ось і я, Хомочко, "порядок", як благородно з твого боку — "на моєму місці так повівся б кожен", знову ці горили, тримайся, Хомо, зараз я всіх покличу, обійшлося, йдемо далі, де в біса той столик, нічого не видно, он уже Мартофлякова потилиця, з головою занурився в кухоль, пияк, нещастя, батько моїх дітей...

— А правда, що там виступав сам Задорожний? — спитав Білинкевич.

— Ти все ще докучаєш своїми запитаннями, ангеле мій? — скуйовдив йому білого чуба новопідсілий Хома. — Перестань, бо скажу Мацапурі, аби вигнав тебе з ОРГКОМІТЕТУ.

— Чому? — закліпав Білинкевич.

— Не чому, а за що.

— За що?

— За пияцтво і розврат!

Білинкевич полегшено засміявся, певно, й справді настрашився, що можуть вигнати.

— Слухай, ти щось тут казав про ресторан по сусідству? — твердо спитав Мартофляк.

— Так, тут поруч є ресторан "На Ринку"…

— І ми могли б у ньому повечеряти?

— Так, але… бажано було би поселитися в готелі… я за вас відповідаю…

— Не жвинди! Ми мусимо повечеряти. А тоді вже в готель.

Товариство гаряче підтримало Мартофляка як справжнього лідера свого покоління, тільки Мартуся трохи занепокоєно посовалася, але зрозуміла, що виходу нема.

— Ну, то йдемо, — згодився Білинкевич і, сунувши до кишені пролітаючому офіціантові десятку, повів усіх, але в протилежний від сподіваного бік.

— А куди ми йдемо? — засумнівався Мартофляк.

— Тут є службовий хід. Просто з пивбару до ресторану через підземелля. Бодю, відкрий чорні двері! — погукав у бік шинквасу.

— Чорні двері, — повторив Мартофляк. — Гарна назва для збірки, ге?

Чорні масивні двері було запопадливо відчинено, і друзі зникли в підземному ході, тьмяно освітленому рідко посіяними електричними жарівками.

Виявляється, під кожним містом є ще одне місто — зі своїми вулицями і площами, зі своїми звичаями й таємницями, зрештою, я давно здогадувався про це, але не мав нагоди переконатися, щоправда, я й не шукав такої нагоди, бо навіщо переконуватися в тому, в чому ти і так упевнений, отже, тепер ми йдемо середньовіччям, поверхом нижче — дохристиянські часи, потім — мамонти, потім, здається, мезозой, і так далі, сходження донизу не мас кінця, ніби мій роман у віршах, я заходжу все глибше, але дно втікає, тож я ніколи не допишу той роман, але дідько з ним, головне, що ми на святі, і я скажено радий бачити вас, чудові хлопчиська, мої братове, — тебе, Хомський, що вмієш видобути поезію навіть з лайна, і тебе, Грицю, народжений у Караганді, що носиш на чолі чорне пасмо волосся, немов вічну жалобу, і тебе, Юрку Немирич, що вмираєш повсякдень у цьому дурнуватому світі, а всі думають, що ти лишень вимахуєшся, ви славні, великі хлопці, я віддам усе золото земне за один-єдиний рядок будь-кого з вас, за це щастя — брести з вами майже наосліп крізь вогке середньовіччя з одної кнайпи до другої в супроводі цього чемного юнака, забув, як він називається, але добре вихований, щенюк, отож ми йдемо, щоб виринути на світло, ми йдемо на

музику, мов на запах горілки, і добре вип’ємо за те, що ми є, хлопці, слава вам, що ви є, будьмо!

Чорні двері виявилися двосторонніми — і от уже ціла компанійка опинилася в самому серці, святая святих ресторану, на фантастичній кухні з її несамовитими шкварчаннями й булькотіннями, з розпеченими пательнями і співучими рибами, з божевільними зойками птахорізки, з плантаціями салатів, олій, рожевих та брунатних м’ясив, з полчищами шніцелів, вишикуваних на страту, сирих, напівготових і майже готових, так що, здавалося, вся наша неосяжна країна цілий рік самозабутньо гарувала тільки на те, аби сьогодні все це вродилося тут, у чортопільському ресторані "На Ринку", з горами недоїдків і помийними відрами, з брудними тарелями і заслиненими келихами, з незліченними офіціантами, кухарями і всілякими іншими типами, яких тут о цій вечоровій годині завше крутиться достобіса, а Білинкевич прямує попереду, як до себе додому, і всі почуваються впевнено та безпечно, адже ось — варто лише муркнути кілька слів орангутангові у чорному вбранні — і вас уже ведуть до столу, це неймовірно, запопасти вільний стіл на Шість Персон о такій порі, але це факт, Білинкевич своє діло знає туго, він навіть устигає здати всі ваші речі до гардеробу, і ви — легкі та звільнені — сідаєте до столу, аби, як висловився Мартофляк, повечеряти.

На вечерю ви замовили горілку і дивовижний коньяк "Білий бузько", для Марти — сухе угорське і все таке інше. Черговий Бодьо — а всі офіціанти в Чортополі чомусь відгукувались на це ім’я — з виразом сором’язливого сфінкса на обличчі занотував собі, крім того, довжелезний перелік їдла, якого вам захотілося. Тепер можна преспокійно розглянутися по публіці і закурити (Юрку, не жлобся!) "голуазів".

Публіка була вже переважно в стані наростаючої ейфорії. То був загалом досконалий звіринець. У такі хвилини зароджуються дружба і кохання — це легко читалося на розчервонілих фізіях присутніх. Палкі діалоги й нервові цілунки, вибігання й повертання, переплутування

місць і доїдання шніцелів з чужих тарелів — усе це, як і гасіння недопалків у салатах, дозволяло зробити висновок, що свято, до початку якого лишалося трохи більше двох годин, пройде успішно й невимушено. Жіноцтво вже досягло тієї стадії поведінки, коли професійних новій практично неможливо відрізнити від порядних господинь, а чоловіцтво творило збірний і багатоликий образ чи то молодцюватого бізнесмена, чи то просто якогось феноменального скурвого сина.

— Друзі, — з легким зворушенням у голосі заговорив Мартофляк, — поки принесуть печеного зайця, я прошу кожного з вас прочитати по останньому віршеві. Адже ви щось понаписували останнім часом?

— Я написав справжнього травневого вірша і, гадаю, він буде доречним, — оголосив Хомський. — Але спершу вип’ємо, бо я відчуваю страшенну сухість у роті.

Вчинивши так, як він запропонував, усі наготувалися слухати. І почули таке:

Цвітіння дерев найніжніша пора,

найвище зусилля краси і добра,

як чуйно ступаю в зелену країну,

де соком дощів пахне тепла кора…

— Непогано, — перебив йому Мартофляк, — але це не твоє, це Андруховича…

— До речі, він приїхав сюди? — впав у мову Немирич.

— Мабуть, що ні, — з’ясував Мартофляк. — Я чув, що він зараз пише якусь прозу.

— Як цікаво! — нагадав про себе Білинкевич.

— А хто такий цей приємний з вигляду молодик, який сидить тут, між нами? — покосу вав на нього Штундера.

— Забули, чи що? — жартома знітився Білинкевич.

— Друже, запам’ятай, будь ласка, одну вельми суттєву штуку, — звернувся до нього Хомський. — Тут сидять люди, які не бачилися майже три місяці. Зараз вони бажають досхочу набутися, тому ти не повинен встрявати в їхні розмови, а поводити себе так, наче тебе тут немає.

— Вибачаюся, — промимрив Білинкевич.

— Ну от. Тепер, оскільки я своє виконав, а читаємо ми по колу, твоя черга, Мартофляче. Тільки, будь ласка, після того, як ми знову вип’ємо, — розпорядився Хомський.

І хоч Марта спробувала запротестувати проти такого шаленого темпу, нічого в неї не вийшло, до того ж де не вродився Бодьо з великою тацею всіляких поживних наїдків. Це потягнуло за собою додаткове розливання. Про вірші якось тимчасово забулося, позаяк у Немирича засвербіла потреба тосту.

— Кохані! — цілком щиро почав він. — Мушу зізнатися, що на цьому світі є порівняно небагато речей, котрі чогось варті. Зрештою, всі ми дуже самотні і всі ми про це знаємо. Це, як кажуть, щось таке, про що навіть можна і не говорити. В усякому разі, я впевнений, що всі ви чудово це розумієте. Адже немає такої людини, яка б не розуміла цього або вдавала, що не розуміє. Навіть якщо знайдеться хтось такий серед

нас, отут, то я все одно йому не повірю, що він цього не розуміє. Це, як кажуть, прописні істини, і тому всі ми це чудово розуміємо. Якщо говорити про себе особисто, то я чомусь майже впевнений, що ми всі думаємо однаково з цього приводу — інакше я просто засумнівався б, чи є в цьому світі хоч що-небудь, що ми в ньому розуміємо. Тоді залишалося б тільки визнати, що ми не розуміємо в цьому світі нічого. Це, як кажуть, було б дуже печально зрозуміти, в кожному разі. А прагнемо ми зрозуміти не так уже й багато. Однак це для нас дуже важливо, бо без цього ми — не ми, а просто безглузді істоти, які нічого не розуміють і розуміти нічого не хочуть. Я, здається, вже згадував про те, що на цьому світі є небагато речей, котрі чогось варті. Вип’ємо ж за це!

— Він що, Горбачова копірував? — щиро поцікавився Білинкевич у Мартофляка, коли тост було реалізовано.

— Ні, ви мені скажіть, хто цей балакучий юнак, котрий сидить отут, серед нас? — дещо гостріше, ніж перед тим, запитав Гриць.

— Старий, ми, здасться, домовлялися, — нагадав Білинкевичу Хомський.

— Вибачаюся ще раз, але з вами так цікаво, що я не можу…

— Він що, запрошений в наше товариство? — з’ясовував для себе Гриць.

— Ні, Грицю, він виконує тут свої службові обов’язки, — запевнив Хомський.

Білинкевич знітився ще більше, на цей раз уже не жартома. Але, на щастя, в розмові випала деяка пауза, пов’язана з пожиранням шинок і ковбас, а також помідорів, огірків і грибочків.

— Хочете, я розповім вам коротко сюжет своєї повісті? — заговорив по хвилі Хомський, витираючи губи серветкою.

— А як вона називається? — спитав Мартофляк.

— Вона називається "Мерзотники". Це повість у новелах.

— Розповідай, але так, щоб ми зрозуміли, — зажадав Немирич.

— О’кей. Дія відбувається на початку століття в маленькому провінційному містечку в Галичині. Там буде в деталях описано перший політ на літаку одного графа — як він піднімається в небо і описує цілих три кола над пустирем, де зібралися юрми здивованих глядачів. Директор приватної гімназії прагне спокусити одну зі своїх учениць і по допомогу вдасться до гіпнотизера. Потім до містечка прибуває ерц-герцог Фердинанд у супроводі цілого полку кірасирів. І виявляється, що всі вони давно вже готують на нього замах. Це така терористична організація, яку очолює той старий гіпнотизер. Починається судовий процес над директором гімназії, але йому вдається вийти сухим з води, оскільки під час процесу відбувається землетрус. Учениця гімназії, котра в цей час саме молилася в церкві, западається разом із церквою під землю. Вона опиняється в невідомій раніше підземній країні. Тим часом пілот, якого я вивів на самому початку, ніяк не може посадити свого літака, адже землетрус усе знищив.

— Прекрасно! — похвалив Мартофляк, з’ясувавши спочатку, чи Хомський уже закінчив розповідь.

— А я майже нічого не зрозуміла, — зізналася Марта.

— Я й сам не все там розумію, — погодився Хомський, — однак чимось воно мені дуже подобається.

Випивши за прекрасну повість Хомського, друзі зауважили, що повз їхній стіл уже декілька разів проплив якийсь голомозий масивний мерзотник, виразом обличчя дуже схожий на акулу. Він кинув на вас кілька оцінюючих поглядів, хоча важко було визначити, добре це чи погано. У кутку зали ви запримітили вельми інтимний столик, за яким і сидів той грубас у товаристві ще кількох таких самих ґевалів, щоправда, дещо молодших віком. Дивувало, що в цій загальній атмосфері ресторанного напівзбожевоління Акулячий Писок та його партнери зберігали в собі абсолютний спокій і діловитість.

Але Бодьо розвіяв ваше хвилеве сум’яття, притарабанивши цього разу шість гарячих шніцелів по-гуцульськи і ще триста грамів на загальну вимогу.

— Ростику, більше не пий, — тихенько сказала Марта.

— Не буду, — пообіцяв їй Мартофляк. — Більше, ніж треба. А поки що — пропоную випити за те, що ви є!

Горілка ще текла їхніми стравоходами, коли Гриць штовхнув під столом Мартофляка ногою і запропонував:

— Маю щось тобі сказати. Може, вийдемо на два слова? І вони пішли, а ви залишилися при столі вчотирьох.

— Бачите, йому вже не можна сьогодні пити, — сказала Марта.

— Марто, кохана, я запевняю тебе, що все буде якнайкраще, — переконано мовив Немирич. — Ростик надзвичайно витривала людина.

— Я краще знаю, витривала чи ні, — наполягала Марта.

— Ти сьогодні схожа на кінозірку, — шепнув їй на вушко Хома.

— Якщо Мартофляк не може не пити, то він мусить пити, інакше я просто чогось не розумію, — твердив своєї Немирич.

— А ви знаєте, хто це щойно пройшов коло нашого столу? — зненацька нагадав про себе Білинкевич.

Ви запитально подивилися на нього.

— Це Пєтя.

— І хто він такий, чорт забирай, що ти з таким пієтетом вимовляєш оте "Пєтя"? — зацікавився Немирич.

— Це король рекету.

— Може, скоро підемо звідси? — знову занепокоїлась Марта.

— Показати йому спину? Це вище наших можливостей! — завівся Немирич. — Ми мусимо гідно репрезентувати себе.

У фойє ресторану Гриць і Мартофляк курили.

— Ростику, уявляєш, яка навколо лажа, — казав Гриць. — Я вже геть замахався. Вони на кожному кроці. Розумієш, старенький, адже він тягне на цілого капітана. Звідки він узявся, хто його привів до нас?

— Він зустрічав Хомського на вокзалі. Сказав, що від Мацапури.

— Тим гірше для Мацапури. Розумієш, старенький Ростику, я на них маю чуття. Це лажа, причому страшна.

— Я так не думаю. Який їм сенс? Він і справді всього лише комсомольський хлопчик, як каже.

— Не будь таким легковіром. Як може простий комсомольський хлопчик так зухвало користуватися цими штуками?

— Якими штуками?

— Ну, підземний хід, ключі, всі офіціанти кланяються, вільний стіл для нас відразу знайшовся. А ти бачиш, як він лізе зі своїми питаннями?

— Ну, йому просто цікаво.

— Йому цікаво, я згоден з тобою. Слухай, Ростику, коли ти збираєшся до Америки?

— Десь наступного місяця. Я ще не маю квитка.

— Знаєш що? Візьми в мене оцих десять доларів, але так, щоб ніхто не бачив…

— Навіщо вони мені, Грицю?

— Я дарую тобі. Купиш там що-небудь для Марти. Вона в тебе фантастична, старий.

— Дякую.

— Ти розумієш, зараз навколо така лажа. Ми повинні триматися. Я їх ненавиджу всіх, розумієш? Давай, я зараз скажу йому все, а тоді натовчемо йому хавальник, га?

— Ну, цього не треба.

— Чого ти такий обережний, такий вихований? Йому треба дати по рогах, чесне слово! Якщо ти не хочеш, то я сам зроблю це!

— Грицю, ми тільки ускладнимо ситуацію. Треба просто якось делікатно відшити його…

— Ну, чого, чого ти такий делікатний? Ти що, графського роду?

— Скажи мені краще, як справи з Юрком.

— Лажа, Ростику.

— Звідки ти знаєш?

— Я знаю від його лікаря. Останні аналізи тільки підтвердили.

— О, Господи!

— Все може бути. Він, до речі, сам знає краще за нас.

— То, значить…

— Лажа, Ростику, розумієш. А тут ще й цей слимачок пхається в душі…

— У нас вистачить, щоб розрахуватися?

— Там вийде не більш як півтори сотні. Можна, я зараз викличу його надвір і дам йому по чайнику? Ти ж знаєш, я можу…

— Можеш, Грицю, але це справді не той випадок. Я прошу тебе. Ти докурив?

— Так. Ходімо?

— Ходімо, вип’ємо ще чогось. Слухай, а може, він просто педераст? — висловив припущення Мартофляк.

— Одне з двох.

— Або одне з другим.

Вони повернулися до столу саме в той момент, коли Хомський наливав.

— Ми мали таке враження, що вас уже не буде, — поділився своїми думками Немирич.

— Але ж ви всього не випили, — заперечив йому Мартофляк.

— Ростику, я тебе дуже прошу, — благала Марта.

— Пане Мартофляк, а коли саме ви рушаєте до Америки? — поцікавився Білинкевич і гикнув.

Гриць, хоч на цей раз і змовчав, проте досить виразно подивився на Ростислава.

— Яке це мас значення? — відповів той. — Америка — то цілком інший світ.

— Може, у вас виникнуть якісь контакти з тамтешніми редакціями, видавцями?

— Вибач, як тебе звати? — доброзичливо спитав Мартофляк.

— Ігор.

— А я чомусь думав, що Іван. Ти ж відзивався на Івана!

— Я не хотів суперечити вам.

— Он як! Знаєш, Ігорку, вибач, але ти нам не дуже подобаєшся зі своїми питаннями.

— Я хотів як ліпше, — посумнішав Білинкевич. Здавалося, він от-от пустить сльозу.

— Не ображайся, — плеснув його по плечу Мартофляк.

— Дивіться, вже музиканти вилазять, — скривився Немирич, — тепер заведуть свою рогульську музику, аж ми не зможемо побалакати.

— Щось іще замовимо? — поцікавився Хомський.

— Звичайно, — підтвердив Мартофляк. — Коньяку і що-небудь з’їсти.

— Можу порекомендувати пляцки, — встряв з-за Мартиного плеча Бодьо, котрий саме змінював сервірування.

— О, пляцки — то божественне їдло! — втішився Немирич. — Прошу шість порцій з грибовим соусом!

Бодьо розуміюче кивнув і зник, як мольфар.

Тим часом Білинкевич, котрий зажурено думав, як би йому реабілітувати себе в очах товариства, нарешті знайшов вихід:

— Можна, я запрошу Пєтю до нашого столу?

— То цікаво, — сказав Немирич.

— Тільки не надовго, — зажадав Хомський.

— Я не хочу, — заперечила Марта.

— Клич! — вирішив Мартофляк, почувши Мартину думку, і, коли Білинкевич зраділо покинув їх, запитав: — А хто то такий?

— Пєтя — це король рекету, — пояснив Немирич. — Он той, схожий на акулу.

— Я зараз піду геть, — не вгавала Марта.

— Іди, — погодився Мартофляк.

— Я обіцяю тобі, що все буде добре, — поклав свою долоню на Мартину Хомський.

— Зовсім здуріли, — не заспокоювалась Марта.

Пєтя не змусив надто довго впрошувати себе і от, супроводжуваний нетвердим у ногах Білинкевичем, наблизився до вашого столу.

— Разрєшітє вам прєдставіть моїх хароших друзєй-паетов, — казав йому Білинкевич. — Ето очень славниє паети, ізвєстниє.

— Пєтя, — приязно посміхнувся мерзотник.

Він поцілував руку Марті, потім по черзі привітався з кожним.

Хомський налив йому чарку.

— За знакомство, — підняла чарку акула і влила її собі у свій широкий писок.

Тепер його можна було роздивитися трохи краще. Він мав досить кругле, товстощоке, з маленькою близною на чолі і ледь вибалушеними очима лице. Шия була коротка, але дослівно бичача, вже добре засмагла, прикрашена грубим золотим ланцюгом. Решта була тілом, загорнутим у "мармуровий" джинс. Привертала увагу також права рука, рясно всіяна перстенями, з яких кожен, безперечно, мав якусь містичну функцію.

Заїли випите, делікатно помовчали.

— Приехали отдохнуть? — врешті запитав Пєтя.

— Так, на свято Воскресаючого Духу, — пояснив за всіх Білинкевич.

— Это правильно, это нормально, — промуркотів король. Голос його можна було б назвати контрабасом. — А чего ты за них отвечаешь, они что, не разговаривают? — глянув на Білинкевича.

— Вони тільки віршами говорять, — захихотів Білинкевич. — Товариство, я пропоную для знайомства і на честь нашого гостя Пєті прочитати кожному по віршеві.

Гриць скреготнув зубами, а всі інші так зиркнули на Білинкевича, що той миттєво зрозумів і оцінив свою нетактовність. Але було пізно.

— С удовольствием послушаю, — заохотив Пєтя. Але всі мовчали.

— Я, кстати, Есенина очень люблю, — як міг, виправляв незручне становище Пєтя. — Кто-нибудь из вас помнит Есенина?

— Розумієте, — набрався духу Хомський, — ми його любимо.

— Вот и чудесно. Почитай что-нибудь.

— Але ми вважаємо за краще робити те, що в дану мить нам подобається, — продовжував Хомський, — а не те, що ви нам скажете робити.

— Товариство, в мене народився тост, — підвівся Немирич з налитою чаркою в руці. — Наливайте собі, бо я тостую.

Пєтя, прокліпавши відповідь Хомського, тепер наготувався слухати тост.

— Рідні! — почав Немирич. — Людина створена гак, що їй завжди всього мало. Вона самотужки приковує себе до ланцюгів буття, бодай навіть і золотих. І з цими ланцюгами на шиї проживає недовгий свій земний вік. Вона грабує ближніх своїх і, коли треба, навіть стріляє в них із пістолета. Це печально, але так воно вже є. Головне, що людина ніколи не замислюється над тим, а навіщо все це. Адже все одно у фіналі хтось устигне вистрелити швидше за тебе. Адже фінал відомий — він один і той самий для всіх нас і для кожного зокрема. Проте кожна людина вперта і самозасліплена, можна думає, що саме для неї зроблено буде виняток на небесах, і все їй проститься, і даровано буде вічне блаженство носити джинс і щовечора розкошувати по ресторанах, як оце сьогодні випало отут усім нам. Хоч інколи і в ній прокидається отой внутрішній голос і пророчить: "Ну що, все одно ти не вічний, ну нехай навіть буде пишний багатий похорон, і квіти просто з Бразилії на могилку серед зими, і гранітний пам’ятник з бронзовим твоїм профілем, ну нехай навіть з’їдуться побратими з усього Союзу, аби віддати тобі шану, нехай навіть звучать промови їхні вперемішу із віршами Єсеніна, нехай! — але ж тобі вже не бути ось тут, завтра, на цій землі!" І людина здригається, рідко, але здригається, почувши той внутрішній голос у собі, проте, схожа на акулу, юна продовжує робити те саме і не хоче каятися. Вип’ємо ж за людину, вперту і нерозумну, приковану до золотих ланцюгів буття!

— Це була твоя лебедина пісня, старий, — сказав Хомський, коли вони випили.

Пєтя ще на разі не знав, сердитися йому чи дякувати за прекрасний тост. Але здавалося, він трохи спохмурнів. Проте нарешті заграла музика, і зав’язався новий цікавий сюжет.

— Я хотел бы потанцевать с тобой, — звернувся король до Марти.

Марта вже збиралася якнайрізкіше відтяти своє улюблене "ще чого", але злякалася і мовчала.

— Я хотел бы потанцевать с этой девушкой, — значно голосніше повторив Пєтя, дивлячись їй в обличчя.

Ну от, Мартофляче, маєш клопіт, тепер ти щось повинен казати чи робити, чи, може, хай танцює, нічого з нею не трапиться, не з’їсть її акула, маму твоїх дітей, хай діється Божа воля, тому ти сидиш як обісраний, а вона благально дивиться на тебе, мовляв, кажи щось чи роби щось, як мені витримати ці її благальні погляди, ну знайди якийсь вихід, ти ж великий поет, ну що ти сидиш з язиком у дупі і розглядаєш порожню чарку, ти, борода і два вуха, здійсни нарешті вчинок, увесь світ дивиться…

Але підводиться Хомський і якомога чемніше каже:

— Нам дуже прикро вас розчаровувати, але перший танець обіцяно мені. Мартусю, — він запрошує.

Марта встає (а що їй ще робити?) і покірно відходить слідом за Хомським туди, де танцюють повільний танець у напівтемряві. Білинкевич, хоч і сидить, але здається, що аж присів. Пєтя обводить усіх неквапливим поглядом, ніби запам’ятовує…

У цю тривожну мить витягнув із кишені свою книжечку Немирич і, написавши на титулі кілька слів, подарував її королю.

— Спасибо, — Пєтя сховав книжечку до нагрудної кишені своєї джинсівки, навіть назви не прочитавши. — Ну, я пойду. Там ребята ждут. Отдыхайте.

Ви встали, щоби гідно попрощати його.

— Я думал, у вас веселее, — сказав Пєтя і відійшов.

— Ігорку, — спитав Мартофляк, — як ти гадаєш, хто з них більше нежилець на цьому світі — Хома чи Немирич?

— Гадаю, що я, — відповів за Білинкевича Немирич. Але то вже була інша тема.

Зала ресторану старовинна, стіни оббиті деревом із вирізьбленими пейзажами Чортополя (ратуша, аптека, пошта, банк, філармонія), під стелею — велетенські люстри, виготовлені з дерева й мусянжу якимись майстрами-гуцулами, але тут, над танцюючими, вони пригашені, тут панує інтим, тут панують зальоти.

Марто, я відчуваю тебе всю, ти плавна і тепла, всі твої рухи саме такі, як я хочу, це повна відповідність, хоча це тільки танець, але як ти близько, я ж не Мартофляк, не можна так, дівчинко, я тільки хотів допомогти вам, тобі й Мартофлякові, я врятував ситуацію, я — супер, я завше приходжу у вирішальну мить, не можна було віддавати тебе на поталу тій тварюці, уявляю, що вичворяв би він тут із тобою, ти ж така тепла і плавна, аж у мене все разом шумить у голові — і ти, і музика, і горілка, і небезпека, чорт забирай, варто жити, я згодився б тримати тебе на руках, княгине, пані, королево танцю, літаюча жінко, не муч мене зараз, бо я дурний, я можу вкрасти тебе, я — велетень, я — пружина, я — некерований вулкан на святі Воскресаючого Х..!..

— Орку, я така вдячна тобі, — прошепотіла Марта.

— Нема за що. Я тільки й мріяв, як би щось таке встругнути, — відповів Хома. — А ти пішла б танцювати з тим дебілом?

— Ще мить — і пішла б. Я почала боятися, що зараз він витворить щось жахливе, і що треба все рятувати.

— Ти злякалася його?

— Дуже. Він такий страшний.

— Він, здасться, добряга.

— Скажеш таке! А ще я боялася за Мартофляка. Бо якби пішла з тим чортом танцювати, він міг би теж…

— Що?

— Щось натворити.

— Він кайфував би, Марто. Як усі щирі мазохісти.

— Він просто велика дитина.

— Це правда. Він золотий хлопець. У тебе чудовий чоловік, Марто.

— Смієшся з мене?

— Анітрохи. Кажу цілком поважно.

— Ти гарно танцюєш.

— Дякую. В тебе гарні груди.

— Хома, ти ж не такий насправді. Ти увесь час прагнеш виглядати циніком, зухом. Насправді ж ти не такий.

— Насправді ми всі не такі. Гриць насправді дуже довірливий і м’якосердий. Немирич — мовчазний і нерішучий. Твій Мартофляк — сміливий і відчайдушний.

— Знову колешся?

— Так. Дякую за танець, пані.

Вони повернулися до столу саме тоді, коли друзі без них добили замовлених триста і, поки Бодьо вирушив по наступні двісті п’ятдесят, налягли на шкваркотливі пляцки, щойно принесені згаданим уже Бодьом.

— Ніхто з вас ні хріна не розуміє у творчості Антонича! — кричав Мартофляк, намагаючись заглушити початок нового танцю.

— Є тільки один ключ до його творчості, — відповідав на це Немирич, — і він у кожного з нас між ногами!

— Гарно ви нас зустрічаєте, — сказала, сідаючи, Марта.

— О, вже натанцювалася? — дійшов висновку Мартофляк і продовжив дискусію. — Той ключ, який між ногами, годиться для будь-кого! Але для Антонича цього мало! Ти можеш скільки завгодно оперувати тут своїм йо… задроченим фрейдизмом, але ти не дійдеш до суті Антонича, хоч би вскрався!

— А чому ти вважаєш, ніби тільки тобі дано дійти до суті Антонича, звідки ти знаєш, курва мать, що я до неї не дійшов?!

— Бо ти висловлюєш абсолютну х… е-е абсолютно безглузді речі про "Книгу Лева"!

— Це я? Я про "Книгу Лева" взагалі нічого не згадував! Я трохи пройшовся по твоєму віршеві, який ти тут нам читав і який мені не сподобався…

— Бляха, та хай він тобі не подобається хоч сто років, потрібна мені твоя думка, як сухій сраці попіл! — завершив дискусію Мартофляк, тим більше, що на столі з’явилися свіженькі двісті п’ятдесят.

— Ростику, а в яких саме містах Америки ти побуваєш? — досить невиразно проплутав язиком Білинкевич.

— Я щасливий, що ми вже перейшли на "ти", — дав йому зауваження замість відповіді Мартофляк.

— Хто він такий, цей паршивий мудак з рожевими щічками? — відізвався нарешті Гриць, який мовчав десь так близько сорока хвилин.

— Я ваш товариш, Грицю, — пояснив йому Білинкевич.

— А мені здається, що ти не наш товариш. Ти майорові товариш.

— Ні, чесне слово, пора вже звідси йти! — знову захвилювалася Марта.

— Хто ти такий? — продовжував Гриць. — Я знаю всіх, тут присутніх. Я знаю Ореста Хомського, це прекрасний поет з Леніг… з Ленін-граду, я знаю Ростика Мартофляка, це величезний поет, це мій товариш, я знаю його красиву дуже жінку Наталю…

— Марту, — поправив Білинкевич.

— Марту, — повторив Гриць, — я знаю Юрка Немирича, це колосальний пост і прекрасний товариш, я знаю себе. А ти хто? Хтось мені може щось розказати про цього дивного чоловіка?

Усі мовчали, тоді Білинкевич почав пояснювати:

— Розумієш, я член ОРГКОМІТЕТУ…

— Ти нагла свиня, — з усмішкою перебив йому Гриць.

— Грицю, не треба, я ж просив, — нагадав Мартофляк.

— Вибач, він трохи перебрав, — сказав Немирич Білинкевичу.

— Юрік, скажи йому про це, він тебе послухає, — заканючив Білинкевич. — Я ж так старався для всіх вас… — і сльоза покотилася по його щоці.

— Грицю, досить! — владно наказав Мартофляк. — Він непоганий хлопець, навіть якщо кагебіст.

Ця фраза несподівано заспокоїла Штундеру. Тим часом Хома, який справляв враження найтверезішого серед присутніх, інтимно поцікавився в Білинкевича:

— Ти міг би позичити до завтра дві сотні?

— Міг би. А що?

— Ну, то розраховуйся з Бодьом, а я тобі завтра поверну!

— Що ти, Орку, не треба нічого повертати, — замахав руками Білинкевич.

— Я на чужий кошт не пиячу, — відрубав Хомський. — Котра година, товариство? — голосно звернувся до всіх.

— За півгодини починається, — відповіла йому Марта.

— Так. Слухай сюди, Білинкевич. — Хомський говорив чітко, як командир підводного човна. — Ідеш до Бодя, розраховуєшся, але з тим, що кожному ще по каві й по п’ятдесят коньяку. Тоді приходиш і доповідаєш мені загальний рахунок. Пішов!

Білинкевич полетів як торпеда. Йому було радісно, що з ним знову розмовляють по-людськи.

— Тепер я прошу уваги, — як міг урочисто, сказав Гриць. — Зараз я читаю свій останній вірш. Це мій найкращий вірш. Про одного чоловіка. Він досить довгий. Я прошу всіх слухати і не перебивати. Це зовсім новий вірш. У ньому я все сказав, ви почуєте. Це мій передостанній вірш.

— Передостанній чи останній? — запитав Хома.

— Останній не рахується. Цей — передостанній. Я просив не перебивати.

Усі слухали. Мартофляк хотів закурити, припаливши до фільтру, але Марта вчасно побачила.

— Зараз я згадаю. Зараз. Там колосальний перший рядок.

— І тільки? — спитав Хома.

— Не п… Зараз я згадаю. Це верлібр.

Усі слухали, але вирази на лицях вже мали трохи знуджені.

— Я написав його позавчора. Той, котрий написав учора, не рахується.

— Ти написав його позавчора? — спитав Хома. — То прочитаєш нам його через дев’ять років. Сенека радив на дев’ять років ховати написане до шухляди.

— Гівно і ти, й твій Сенека. Де мій рукопис? — раптом сполошився Гриць. — А, я продав його за десять доларів, ясно. Але зараз згадаю. Він зовсім свіжий у моїй пам’яті. Це вірш про одне село.

— Чи про одного чоловіка? — знову нарвався Хома.

— Ти нічого не розумієш. Ти не знав того чоловіка. Я його знав. Цей вірш присвячений його пам’яті. Хвилинку. Читаю.

І він почав, закривши при цьому очі:

Трава, ця зелена дівчинка на рудому схилі,

вона щороку інакша,

в ній прослизають вужі,

в ній маленькі віконечка з підземної хати Бога,

який дивиться знизу тільки крізь вологі стеблини…

Нє, там не так. Зараз я згадаю. Ага,

… який дивиться знизу тільки крізь зелені стеблини…

Нє, тільки крізь вологі стеблини…

У цей час знову надлетів Бодьо з кавами й останніми коньяками. Білинкевич шепнув на вухо Хомському:

— Сто вісімдесят три карбованці, сорок п’ять копійок.

— Запиши їх собі на чолі, аби я не забув, — порадив Хома.

— Все! Не згадаю! — визнав Гриць. — Не буду читати! Все одно ти не так це зрозумієш, хлопче, — і він поплескав Білинкевича по щоці

Кава пахла незле. Коньяк теж. Ви заквапилися, бо вже відчули, як за вікнами починає кипіти площа. Більшість відвідувачів покидали ресторан. Білинкевич підскочив зі своїм коньяком і раптом закукурікав:

— Панове, я прошу випити за батька нашого Степана!

— Я ж вам казав, — зауважив Гриць, але випив. Як і всі інші.

— Ростику, привезеш мені з Америки трохи книжок, добре? — напосівся Білинкевич уже біля гардеробу, коли вони забирали свої манатки.

— Добре, старий, я привезу тобі щось цікавеньке, — пообіцяв Мартофляк. — Скажімо, Книгу рекордів Гіннесса.

— Та ні! Я не про такі книжки… Я тобі потім скажу, добре?

Він не відчепився навіть тоді, коли ви виповзли врешті на площу, перелюднену, голосну, освітлену різноколірними прожекторами, лампіонами і смолоскипами. Починалося щось неймовірне.

І тоді, коли на чортопільській ратуші вибило дванадцяту, все почалося. З боку колишньої вулиці Сакраменток сунула грандіозна

процесія перебиранців, очолювана кількома функціонерами з оргкомітетівськими пов’язками й мегафонами у руках. Вийшовши безпосередньо на Ринок, процесія розсипалась на кілька потоків, і от уже вони йдуть повз вас, б’ючи в барабани й тулумбаси, сурмлячи в сурми й ріжки, граючи на арфах та гуслах, на струнах та флейтах, на цимбалах дзвінких та цимбалах гучних, їх ціле море — в масках і з розмальованими фізіями, їх безліч!

То були Ангели Божі, Цигани, Маври, Козаки, Ведмеді, Спудеї, Чорти, Відьми, Русалки, Пророки, Отці Василіани в чорному, Жиди, Пігмеї, Повії, Улани, Легіонери, Пастушки, Ягнята, Каліки, Божевільні, Прокажені, Паралітики на Роздорожжу, Вбивці, Розбишаки, Турки, Індуси, Січові Стрільці, Волоцюги, Кобзарі, Металісти, Самураї, Дармограї, Сердюки, Олійники, Мамелюки, Яничари, Манкурти, Ветерани, Афганці, Багатодітні Сім’ї, Сарацини, Євреї, Негри, Патриції в тогах, Хвойди, Писарі, Брехуни з висолопленими язиками, Дебіли, Козаки-Запорожці, Піхота, Музики, Магометани, Маланки, Маланці, Діптянки, Блудниці, Гуцули, Троянці, Сармати, Етруски, Гіппі, Сліпці, Трембітарі, Фіндюрки, Святі з картонними німбами, Гетьмани, Ченці, Панки, Клошари, Цьохлі, Трубадури, Різники, Юристи, Хапуги, Пияки, Лікарі, Ледарі, Араби, Кацапи, Опришки, Отці Домінікани в білому, Шльондри, Герої, Пиворізи, Мочиморди, Салоїди, Голодранці, Дуболоми, Сажотруси, Козолупи, Недоріки, Менестрелі, Проститутки — а всіх інших перелічити просто неможливо, бо були там ще Горили, Генерали, Гавіали, Павіани, Павликіани, Данайці, Нанайці, Німфи, Нівхи, Ассирійці, Арнаути, Торбохвати, Лірники, Сирники, Шинкарі, Македонці, Броварі, Анахорети, Пупорізки, Українці, Лесбіяни, Гноми, Мавки, Мавпи, Лилики, Чорні Коти, Грудні Жаби, Алхіміки, Шльохи, Профури, Татари, Бубабісти…

Лемент і гуркіт вони зчинили неймовірний, хапаючи всіх за руки, кусаючи, цілуючи, затягуючи до свого потоку всіх, хто не проти. Над головами їхніми майорять всілякі абсурдні прапори — зелено-фіолетові, рожево-білі (смугасті), чорно-білі (в шахову клітинку), червоно-лазурові та ще деякі.

Ви рухаєтеся трохи збоку від них, але так, щоб не погубитися, до того ж Білинкевич висне на спині в Мартофляка, якому й без нього ступати нелегко.

Тим часом з наметів повиносили купи всілякого добра — усе воно блищить і бряжчить, а на помостах з’являються всілякі дурисвіти, котрі вміють удавати, що начебто вони пожирають вогонь або ковтають ножі, інші стоять на головах, є й такі, що читають якісь нісенітниці про все на світі, інші знову грають у карти або дудлять горілку, крім того, дехто танцює перед пам’ятником першим комсомольцям, бо на нього навішено табличку "Тут танцюють".

На одному з помостів показують пантоміму, де все полягає у жонглюванні ковбасками, які можуть бути насправді чим завгодно. На іншому — конкурс анекдотів, і нахабнуватий стрийко, заблизько припадаючи до мікрофона, розповідає, як оженився молодий хлопець і що з того вийшло.

— Схаменіться! — кричить сивоголовий пророк з іншого помосту. — Гряде вирішальна хвилина! Чи знаєте ви число 666?

— Знаємо! — кричать йому з натовпу.

— А ви знаєте, що то число звіра, себто людське число?

— Знаємо!

— А скільки буде тричі по 666?

— Не знаємо!

— А я вам скажу. Тричі по 666 буде 1998!

— Оввa! І що з того?

— 1998 — рік останній! Готуйтеся кожен як можете, бо всі ви перелюбники й лиходії, тож мусите за все відповісти, інакше кажучи, за все вам дадуть по сраці так, що навіки загрузнете в киплячій смолі і будете лишень смердіти та мучитися!

Йому аплодують, тим більше, що він на деякий час злітає над помостом, розпростерши руки, наче крила, але в цю мить з нього падають штани, і на голому заді всі читають великі цифри 1998. Спереду в нього немає нічого. Це дивно, але цілком можливо, що застосовано якийсь оптичний обман. Вони на все здатні, ці шарлатани.

Добродій у старенькому капелюсі й — головне — з такими довгими вусами, що їх доречно заправляти за вуха, розклавши якесь причандалля просто на бруківці, досить голосно коментує свої досягнення.

— Уважаємі люди! Мною винайдено множество інтересних предметів, а также зілля і целєбниє трави! В ранній юності зо мною бесідував дух молодого Ломоносова, в результаті чого я гойте стою перед вами, такой хароший і нелукавий. Хто желає познайомиться ближе, той може. Хто не желає, той хай уходить поскоріш, бо я такий, що й футс-гендс поламать могу ні за гріш! І не нада тут своїм рилом торгувати, місце занімати. Он є нормальні люди, їм я гойте другом буду. Бо я такой — шо да, то да, любіть мою задницю, господа! Тепер по порядку о моїх авторських проектах, о моїх чудотворних, бляха, рецептах. Порошок для визивання рвот, поносів, кровоточеній, мученій і обмороків, себто памороків. Інгредієнтс: чорне кофе, водка "Столичная", кінський пот, хребет ящірки-саламандри кручений, дишель в рот, стікло товчене, яд змііний, уксус, або ж оцет — що кому більше нравиться, плюс людського м’яса немного, бодай пінцет! Ідеальне средство, коли вас не люблять, блядь. Іспользують розвідки всіх западних стран, тільки в нас не іспользує дурний Іван! А ви звідси топайте, як не інтересно, зер

шлехт, ту бед, бо ненароком можу розбити череп або, цум байшпіль, поламати хребет!

— Це Стасик, актор із Мацапуриного театру, — пояснює всім Немирич, аби вони часом не подумали, що то справді якийсь шизанутий зі своїм крамом.

— Маю враження, що всі присутні на цій площі — актори Мацапуриного театру, — узагальнює Мартофляк, струшуючи із себе напівзаснулого Білинкевича, який при цьому пробулькав щось на зразок "героям слава".

— Що робити з оцим мішком? — поспитав Мартофляк, указуючи на лежачого комсомольця.

— Кинути в он ту бочку з голими дівчатами — хай витверезується, — пропонує Гриць.

— По-друге, він може захлинутися, а по-перше, де ти бачиш бочку з голими дівчатами?

— Він мусить поселити нас у готелі "Синьогора", — нагадує всім Марта. — А без нього нас можуть не поселити.

— Ну, то тягни його на собі! — вибухає Мартофляк. — А з мене досить. Я виконав свій християнський обов’язок.

— Я пропоную примостити його де-небудь скраєчку того пам’ятника, і хай собі спить, а ми ще годинку-другу поблукаємо, тоді прийдемо на те саме місце, розбудимо його і підемо до готелю, — виголошує свою концепцію Немирич.

— Ідея загалом добра, — каже Гриць, — але простіше не волочити його аж до пам’ятника, а сховати десь тут, ну скажімо, в багажнику он того автомобіля. До речі, він мені дуже когось нагадує…

— Це "крайслер" пана Попеля, — допомагає йому Немирич.

— Хто-небудь уміє відкривати багажники автомобілів "крайслер"? — питає Гриць з таким приблизно виглядом, ніби хоче дізнатися, чи хто-небудь уміє відкривати консервні бляшанки.

— Старий, той багажник мусить бути відкритий, — переконує Немирич. — Це ж машина пана Попеля, а не якогось, вибач Мартусю, дешевого мудака! Я майже впевнений…

І ви всі разом підносите з бруківки обважнілого Білинкевича, який у цю хвилину каже щось на зразок "герої не вмирають", і тарабаните його до невідь-звідки виниклого посеред площі та юрми чорного порожнього "крайслера", багажник, певна річ, незачинений, і ви з полегкістю скидаєте в нього паралізованого сном Білинкевича — хай відпочине, сучий син, так йому й треба.

Потім ви знову поринаєте у свято — ви його маєте, ви ходите ним уже добру годину, і щось усередині чинить опір — не так, не так, хоча, з іншого боку, все саме так, молодчина Павло, постарався, зробив, і кобзар співає про червону китайку чи про червону калину, і студенти ставлять містерію про Вітчизну, і можна купити гороскоп у кооператора або з’їсти шашлик, або постріляти з лука у величезного картонного Сталіна, або помилуватися черговим задом чергової претендентки на конкурсі "Суперпанна", або випити просто з пляшки, або розмалювати собі писок синьою й жовтою фарбами, або послухати ораторію, або дивитись на небо крізь телескоп, або пограти в безпрограшну лотерею, або з кимось побитися — просто так чи за самичку, або жонглювати ножами і помаранчами, або набратися в дим, як Білинкевич, або купити собі амулет на ланцюжку, або хрестик, або відкинути копита, або

постріляти в пересувному тирі, або купити старий грамофон, або танцювати до ранку ритуальний аркан, або співати в кумпанійці про рекрутів і червону калину чи про червону китайку, або купатися з дівчатами в бочці, або спати в багажнику чорного авта, або купити собі "Біблію" арабською, або "Коран" українською, або порнокалендар, або відеокасету, або пістолет Макарова, або оленячі роги, або півня, або курку, або прапор, або джинси, або тіло, або Бога, або морфій, або ребра, або груди, або пиво, або воду, або люльку, або цвяхи, або шкіру, або рану, або забратися й піти до готелю, або ходити тут до ранку, або вмерти...

Ці вогні над нами, ці літаючі спалахи, це обжирання вогнем, ці барокові стіни будинків, обвішані гірляндами й зеленим віттям майовим, ці різьблені в нішах і брамах фігури, обсипані конфетті й серпантинами, вимазані лайном і спермою, ці помаранчеві намети з тисячею принад і тисячею правил, ці вежі над садами, ці мури, ця ратуша з найвищим у світі шпилем, ці гори над містом, ці зорі на небі.

Цей морок містечка, ці кажани у дзвіницях, ці свічки на цвинтарі, ці катівні в підвалах, ці криниці, забиті кістками, цей мотлох у старих кімнатах, це жабуриння у водограях, ці сміттєзвалища на схилах, ці голоси в підземеллях, а також ці зіржавілі труби, крани, облуплені раковини, засмічені купальні, зужитий посуд, подерті простирадла, бита порцеляна, закопані дзвони, спалені книги, хрести безраменні, чотири вершники.

Ці сині півкола, ці намальовані губи, священні синці, стигмати, розширені вени, провалені носи, викривлені хребти, ці рухливі язики, співаючі стегна, діряві панчохи, оголені плечі, скривавлені ікла, гострі ключиці, покусані груди, ці ліхтарі між ногами, це сяйво.

І ви безсилі щось тут казати, щось тут змінити — ходите колами, як сомнамбули, і в кожного своя планета, і кожен піде своїм шляхом, хоч ви цілком щиро прагнули бути тільки разом і не робити дурниць, але хміль ходить вашими головами, а свято ходить по вас ногами, ви перемелені,

наче фарш у доброго кухаря, бо, як уже казав Немирич, усі ви самотні, тож вельми сумнівно, чи вдасться вам що-небудь виходити поміж цими наметами й помостами, поміж цими прекрасними каліками, на цій площі, зусібіч оточеній горами і Європою, де кожен із вас заблукає по-своєму, от, — уже починається, кличуть, свистять, гукають, сіпають за рукав, просять, вимагають:

— Пане Мартофляк!..

І ти врешті таки дочекався, Мартофляче, — народ знає своїх поетів, тебе кличуть, тебе хочуть, ти починаєш малювати автографи для цих симпатичних молодих людей у вишиванках і "мармурах", це, звісно, студенти, вони марять твоїми віршами, серед них Марта впізнала того, котрий в автобусі мало не зімлів від щастя, тебе побачивши.

Пишеш їм у блокнотах, на своїх книжках, на своїх портретах усілякі дурниці, Мартофляче, бо найважливіше — ніде не повторити жодного з автографів, усюди слід бути лаконічним, дотепним, глибокодумним, великодушним, самодостатнім, високочолим. Але ця дівчинка з очима, як тернослив, і взискуючими губами не має нічого: ані блокнота, ані книжки, ані фотографії твоєї, Мартофляче, і вона просить, аби ти розписався їй на лобі, і ти просиш синього й жовтого фломастерів і виводиш на її гарячому лобику свої ініціали, браво, біс, цілуєш їй руку, ну що ж далі? Тим більше, що все товариство, спинившись за кілька кроків, люто гукає тебе:

— Мартофляк! Ростику! Старий! Ти йдеш чи ні?! Якого хека?

Однак ти потрапив як сир у масло, як щука в річку, Мартофляче. То мої друзі, пояснюєш люб’язно студентикам, до речі, теж поети — Немирич, Хомський, Штундера — не чули? ну, ще почуєте, вони здібні хлопці, дещо в них получається, хто ота дівчина з ними, я навіть не знаю, всі сміються, ти починаєш розкланюватися, але автобусний хлопчисько з червоно-чорним значком натякає тобі, що вони мають

неподалік накритий стіл, гітару, безліч випивки і чи не міг би ти з ними годинку посидіти — це було б знаменито. Дві терносливи так дивляться при цьому на тебе, що ти струшуєш із себе залишки заціпеніння й кричиш до своїх:

— Гов! Чуєте? Я на годинку покину вас!

— Ростику! — чуєш Мартин голос і на мить перетинаєшся з її розгубленим поглядом, але шлеш їм усім повітряний цілунок, мовляв, пішли ви в сраку, і, оточений галасливим виводком студентів, прямуєш туди, де накритий стіл і гітара в кущах.

Вони тримають тебе попід руки, шкода, що не мають якогось портшеза чи паланкіна, а то понесли б на плечах, так, і от крихітка з твоїми ініціалами на лобі теж. у неї дивовижне ім’я — Зореслава, йти, зрештою, не так вже й далеко, повертаєте в якесь подвір’я між будинками, недалеко від площі, а там, на молоденькій траві, під доквітаючими вишнями справді накритий стіл, до якого тебе врешті приводять, гасова лампа тепло світиться, і ви галасливо сідаєте і п’єте першу чарку чогось домашнього, а потім, ясна річ, і другу.

Ти, Мартофляче, дуже любиш такі хвилини. Вони слухають тебе, наче пророка, кожне слово — на вагу золота, і ти почуваєш себе, як міністр закордонних або внутрішніх справ на брифінгу — твої відповіді разючі, і ти прекрасний, Мартофляче, давно ти так собі не подобався.

— Пане Мартофляк, чи спроможна нинішня Верховна Рада якось змінити на краще нашу ситуацію?

— А чи спроможна корова літати? — відповідаєш питанням на питання.

— А що слід робити в такому разі?

— І рости, і діяти нам треба.

— А хто переможе в конфлікті: католики чи православні?

— Як завжди, переможуть безбожники. Бо для українця важливіша кількість рушників у його церкві, аніж якась там Нагірна проповідь.

— Чи не вважаєте, що можуть запровадити військовий стан?

— Я не пророк, але це не вихід.

— Чи буде затверджена національна символіка?

— Її затвердила наша історія. Вона не потребує додаткових затверджень.

— Чи вірите ви в Бога? Чи поможуть нам інопланетяни? Чи поможе нам Америка? Чи врятує нас Міжнародний валютний фонд? Чи врятує нас золото гетьмана Полуботка? Чи поможе нам ООН? Чи поможе нам Брюссель? Чи врятує нас Женева? Чи врятує нас любов? Чи поможе нам Варшава? Чи полюбить нас Валенса? Чи врятує нас Ізраїль? Чи повірять нам араби? Чи поможуть нам татари? Чи підуть за нами турки?..

Ти, Мартофляче, відповідаєш на все це легко і гарно, водночас кайфуючи від наростаючого веселого дзвону в голові, від маленької долоньки зіроньки Зореслави у твоїй долоні, від глибокої побожної тиші, котра супроводить твій монолог.

— Розумієте, друзі, кожен наш крок — це прямування шляхом. Попіл імперій здатен усе замести, але є ще одвічний вітер, повітряний рух, озонні потоки. Врятує нас тільки вітер, тільки вода в річках. Зброя на світанку така гарна, блискуча, вона сяйлива. Кожен із нас має цю зброю при собі — гостру, як Слово Боже. Не забувайте також про золото сонця, про мох на камінні, про теплі дзеркала осені. Кохайте дівчат — і

народять вас самих. Розводьте бджіл і не топчіть мурашок — повернеться до вас сторицею. Вирощуйте хліб, як про те написано в книгах, пасіть отари на схилах. Вирізьблюйте дерев’яних героїв, купуйте птахів у клітках, випускайте на волю. Рибу ловіть і любіть, як і будь-який інший символ. Слухайте власну кров, бо кров — це держава. Шануйте кожну травинку, адже трава — це нація, це надія. Моліться лишень тоді, коли бачите мушлю, чи птаха, чи рану. Дійшовши наприкінці літа до себе самих, зрозумійте, що шлях безконечний. Бог є Любов, Бог є Нафта, все інше теж.

Ти п’янієш від власних слів, як від цієї пекучої самогонки, Мартофляче. Вони вже зараз готові йти за тобою. Принишклі, вони щось там записують у своїх збаламучених головах і вдають, ніби щось второпали з того, що ти тут наплів, хоча ти й сам нічого не второпав, але відчуваєш, як воно зараз їм потрібно. З’являється гітара, і тоненький вухатий менестрель в окулярах починає ледь чутно перебирати струни, ви знову випиваєте, Мартофляче, тобі добре, вологі терносливи відсвічують теплим вогнем, усе затихло, ангели літають, вухатий починає співати про якусь фатальну виправу славного Війська Низового, з якої ніхто не повернувся ще й досі, і так вони блукають дикими пущами і дотепер не знають, а де ж вони — чи то в Європі, чи то в Туреччині, чи, може, в раю. Пісня проймає до сліз, хрустиш пальцями, Мартофляче, плаче Зореслава, плачуть майже всі, закурюють, випивають, знову плачуть, бо починається друга пісня — про білі кості на самому дні Петербурга, як вони все-таки проростають і навесні зеленіють крізь асфальт, а петербурзькі гімназистки сплітають собі вінки, і вони, твоє товариство, поволі підводяться й починають танцювати, тут-таки, на подвір’ї, довкола столу, і хтось забирає від тебе вологу зірку Зореславу, вона теж танцює, а вас при столі тільки двоє — ти і вухатий, котрий на цей раз співає наступну пісню — про полонянку з зеленого лісу, як вона пішла по ягоди, а її вполювали татари, але вона втекла, а потім пішла на річку, і її схопили вражі ляхи, але вона втекла, а потім вийшла заміж за нелюба з бородою, то й досі мучиться…

Куйовдиш собі бороду, Мартофляче, і, мабуть, зовсім не так розумієш виконану пісню, іноді виникає в тобі думка про Зореславу, де вона може бути, всі кудись позникали, танцювали та й позникали, тільки ви удвох із вухатим слухаєте один одного, ти йому читаєш вірші, він тобі співає, потім просто довго мовчите, а ніч як море, хоч галас із площі ледь-ледь долинає сюди, в цей середміський патіо, на це гостинне подвір’я.

Щось ти забагато випив, Мартофляче, куди юна в чорта поділася, я показав би їй справжнього мужчину, ми сотворили б любовне дерево, ми виросли б аж до неба, я дер би її, як мавпа папір, з ким вона зараз, хто їй цілує пальці?

— Музика — це рухома архітектура, — продовжуєш свої резонерства, хоч вухатий вже, здається, задрімав при столі. — Електрифікація — це комунізм мінус радянська влада. В силі — єдність народу. Ця солодка свобода — Слово. Мені глибоко приємні ваші думки, але я віддам життя за те, щоб ви не могли їх вільно висловити, пане Вольтер, — по цих міркуваннях підводишся і вирушаєш у сад, там темрява, і трава плутається під ногами, Мартофляче, але врешті ти знаходиш те, що шукав — Зореслава спить на траві, точніше, на постеленому плащі, притулившись до сплячого хлопчиська, він має золоте волосся і червоно-чорний значок, а вона — твої ініціали на лобі, вони лежать, обнявшись, як Божі діти, і бачать уві сні рідні свої небеса, яка ідилія, невже він її не виграв, лопух, пацан, недоносок, хоч би нового українця зачав.

Але тут уже нема що робити, треба кудись іти. Повертаєшся на подвір’я, минаєш вухатого, котрий так і заснув при столі, окуляри впали, а він закинув голову з випнутим борлаком і так собі хропе, що сил нема слухати, добредаєш до хвіртки, Мартофляче, і опиняєшся на вулиці — старовинні стіни довкола тебе, порослі мохом, плющем і лавром, кроки твої, хоч і нетверді, проте лункі й глибокі. Де в біса той Ринок, чи той готель, хочеться спати, хочеться жінки, хочеться курити, хочеться друга.

І сам я на всьому світі, і нікому мене не треба, ну чого вона так дивилася, я піймався на дві терносливи, вона років на десять молодша, а так мене намахала, динамо чортопіль, вислизнула в останню мить, і сам я тепер на всьому світі, який є не що інше, як марнота марнот і повне безглуздя.

Минаючи якусь розчахнуту браму, спиняєшся. Хтось там є, Мартофляче. Біле волосся, здається, повернута спиною блондинка. Ого! Може, погладити її ззаду? Але блондинка нахиляється вперед і починає блювати, і виявляється Білинкевичем, п’яним Білинкевичем, який забрів у цю вуличку і тепер тут блює перед брамою, а потім повертається до тебе й питає:

— Ростику, ти мені привезеш Донцова з Америки?

— Як ти тут опинився?

— Уявляєш, я спав у якомусь автомобілі, тобто в багажнику, а потім мене з нього викинули…

— А куди ти йдеш? Веди мене до готелю!

— Та нащо тобі той готель? Ходімо краще до Марти.

— Не хочу до Марти, — здригаєшся, Мартофляче.

— Та не до твоєї! — регоче Білинкевич, витираючи рукавом писок. — Тут, у цій брамі живе Марта. Вона курва. Ходімо до неї — вип’ємо, поїмо, ляжемо спати.

— Вона молода? — питаєш, Мартофляче.

— Вона секс-бомба, — відповідає Білинкевич, коли ви підіймаєтеся вгору крутими дерев’яними сходами. — Вона мешкає на третьому поверсі. Вона має що випити. Вона тобі сподобається…

— Я мушу йти, — зненацька мовив Гриць. — Я мушу вас лишити.

— І ти, Грицю? — запитав Немирич.

— Пішли ви всі…— злостилася Марта, але здавалося, що їй дуже хочеться плакати. — Чого я сюди приперлася? У мене вдома діти, а я поїхала за тим старим придурком…

— Я мушу йти, — все одно сказав Гриць. — Лажа, але мушу.

— Маєш якісь справи? — поцікавився Немирич.

— Так, я мушу йти.

— Ну, то пензлюй собі куди треба, а не повторюй безконечно, як зомбі, "я мушу йти, я мушу йти"! — скипів Хомський. — Коли людина щось мусить зробити, вона ні в кого не питає дозволу і робить те, що мусить зробити. Хочеш іти — іди. Я не кину каменем тобі вслід. Але, благаю, не стій більше тут ані хвилини і не мняцкай те своє безконечне "я мушу йти". Бо в мене виникає мимовільна підозра, що насправді ти не мусиш нікуди йти…

— Ні, я мушу йти, — ще раз потішив усіх зомбі Штундера і таки пішов.

Він перетнув площу, де саме відбувалися чергові святкові спазми на кшталт акробатичних етюдів і перетягування каната, але, перш ніж повернути в колишню вулицю Сакраменток, заглянув до барвистого намету, на якому було написано "Фабрика монстрів. Здійснення бажань". Сталося так через те, що йому захотілося бути іншим.

У наметі було декілька хлопців і дівчат, переважно гарних собою, котрі надавали будь-які послуги.

— Постріжіть мене, — сказав Гриць, сідаючи у крісло перед дзеркалом.

— Хочете, я зроблю вам козацький оселедець? — спитала дівчина в такій короткій спідниці, що здавалася цілком голою.

— Так, оселедець. Обов’язково.

І вона заходилася його стригти, лишаючи на голові тільки оте славнозвісне чорне пасмо, — спочатку ножицями, потім машинкою, потім голила бритвою його череп, котрий робився дедалі лискучішим, але чорне пасмо — тепер уже справді оселедець — лишалося неторкнутим.

— Тобі дуже пасує, — сказала дівчина. — Я б на твоєму місці тільки оселедець і носила.

— Так, звичайно, — відповів Гриць.

— У тебе дуже гарна форма голови, — продовжувала вона. — Оселедець і вуса роблять тебе якимось небуденним і особливим.

— Так, я знаю.

— У тебе справжній козацький тип, — казала вона далі. — Очевидно, маєш дуже чисті гени. Нічого, що я на "ти"?

— Так, нічого.

— Ти такий неговіркий. Мабуть, справжні козаки були такими, як ти. Очі маєш карі, ніс такий тонкий і довгий, засмагле худорляве обличчя. Ти схожий на Богуна. Або на молодого Мазепу. Хочеш, я трошки наведу тобі очі? В мене є туш, помада, всілякі фарби для гриму. Не хочеш?

— Ні.

— Може, хочеш масаж? Я вмію робити фантастичний масаж. Ти відчуєш себе дуже сильним і непереможним. Ходімо, роздягнешся за тією ширмою, і я зроблю тобі масаж. Усім, кому я робила, дуже сподобалося. Тобі сподобається.

— Я мушу йти, сказав Гриць. — У мене мало часу.

— Як хочеш, — дівчина полізла рукою йому в пазуху і погладила його по грудях. — Гобі гарно з оселедцем. Я хотіла би мати від тебе дитину. В тебе дуже чисті гени.

— Дякую, я мушу йти, — сказав Гриць і рушив до виходу, але побачив хлопця у стрілецькому однострої.

— А козацького одягу нема? — спитав у нього Гриць.

— Козацький увесь розійшовся. Зрештою, стрілецький також, — відповів хлопець.

— Але мені дуже треба, — наполягав Гриць.

— Можеш одягнути цей, що на мені. Завтра вранці повернеш. А я поки що походжу у твоєму.

Гриць вдячно закивав головою і тут-таки почав переодягатися. Чоботи, френч, штани, два ремені.

— Тільки мазепинки не маю, даруй, — сказав хлопець. — Але ти маєш гарний оселедець. Тобі й не треба мазепинки.

За кілька хвилин вони вже були цілком інакшими — Гриць в однострої старшини УГА і той хлопець у його джинсовому шматті.

— Заходь завтра, — сказав хлопець на прощання.

— Заходь, я чекатиму, — помахала рукою дівчина з голими ногами.

— Дякую. Мушу йти, — розвів руками Гриць і вийшов з намету "Фабрика монстрів. Здійснення бажань".

Тепер я повинен усе знайти. Я стільки разів чув від старого, я вивчив напам’ять усі його слова. Я мушу там бути сьогодні вночі.

Колишня вулиця Сакраменток прилягає до Ринку, тож на ній так само гучно і всюди спалахують відблиски свята. Але там, глибше, є темні мертві вулиці й площі, є глухі подвір’я, покручені сходи підвалів, забиті дошками вікна. Якщо з Сакраменток повернути праворуч не доходячи до кінця вулиці, то обов’язково трапиш на колишню площу Воскресіння, де стоїть дерев’яна церква. Обійти її можна з двох боків і, якщо я нічого не сплутав, то саме з площі Воскресіння починається дорога на Сільце — попри цвинтар і придорожню каплицю.

Я навіть не знав до сімнадцяти років, що старий народився і виріс отут. Я здогадувався, що в минулому є якась таємниця, і я чудово розумів, що ми вивезені, бо українці просто так не народжуються в Караганді. Але деталі й не надто мене цікавили. Це вже після смерті старого я завівся.

"Розумієш, Грицю, там є цвинтар і коло нього капличка, і там на цвинтарі поховані деякі люди з Сільця, але то небагато, бо Сільце мало власний цвинтар. І власну каплицю, і церкву. Чув, що тепер там нема ані

сліду — так, ніби й не жили там ніколи люди. Урочище "Сільце" коло Чортополя — і досить. Вони все спалили, знаєш?"

Вони все спалили, вони все спалили, вони все спалили, вони всіх убили, вони все зжерли, вони все зламали, вони все забрали, вони все змішали.

Якщо я вже проминув цвинтар, то наступним дороговказом повинен бути тартак на розі колишньої Тихої й Понятовського. То вже, певно, околиця Чортополя. Звідти починається стежка, якою й можна дістатися до Сільця. Стежка приведе до кам’яної кладки над Річкою, потім десять хвилин лісом — і урочище "Сільце".

Ми виростали кожен хто як міг. Потім, коли переїхали на Донбас, усі казали, що ми розмовляємо по-польськи. Вони не розуміли половини наших слів. Старий не казав мені, що народився тут. Він хотів якось приховати те, що не може повернутися.

"Так що, Грицю, як тільки побачиш тартак, — скручуєш догори стежкою. Там на тартаці робив мій молодший стрийко. Він тільки на два роки був старший за мене, то я його стрийком навіть не називав. Техніком робив. Ти його не знаєш, та й знати не можеш. Він дуже глину любив. Свищики робив і маленькі коники або олені. Лишень пам’ятай — за тартаком догори. Як забудешся і підеш просто, то вийдеш не на Сільце, а на Красностав. Звідти так само багатьох вивезли — але не всіх, не так, як від нас".

Вони не всіх вивезли, трохи нас лишилося, трохи нас лишилося, вони не все спалили, вони не все забрали, вони не всіх загризли, вони нас любили, вони нам помогли.

Я, звичайно, не забудуся, піду горою, стежка така ж, як і сорок чи й сто років тому, он уже чути, як шумить Річка, найчистіша вода в Європі, жодного виробництва на берегах, підношуся чимраз вище, коли звідси

озирнутися на Чортопіль, він виявиться таким, як на старій гравюрі, кляті писька, ну що вони так гавкають, зрештою, ціла околиця о такій порі належить їм, вони мають право, це прекрасні звірі, хай гавкають.

"Вони виганяли нас псами. Мали з десяток лютих псів. До самої станції пси бігли по обидва боки дороги і несамовито гавкали на нас. Коні пошаліли зі страху і неслися як дурні".

Мої ноги не звикли до чобіт. Я йду лишень якусь годину, а ноги вже натер, певно, до крові. Якщо б зараз на мене спустили псів, я не зміг би від них утікати. Я просто відбивався б від них ногами, я бив би їх чоботами, копав би в писок, у живіт.

"Усі були з чорними піднебіннями. То дуже люті пси. Їх неможливо чимось задобрити. Вони знають тільки дерти на шматки".

Річка піді мною шумить, як Ніагара. А якщо протягом цих сорока років якась біда зруйнувала оту кладку? Як я дістануся до Сільця? Доведеться переходити Річку вбрід. Це не так тяжко — вода загалом дуже мілка, але й стрімка, як холера, певно, може, звалити з ніг. Але писька вже гонять за мною — дикий гавкіт, у них, певно, чорні піднебіння. Який дурень серед ночі спускає таких лютих звірюк? Вони ж можуть горло перегризти, розірвати на кавалки. Відгризти прутень і яйця, це в них трапляється. Вони любили знущатися над статевими органами. Інакше дуже тяжко змусити міцних гордих хлопців заплакати. А їм головне було змусити їх заплакати, я так розумію.

Ці пси справді женуться за мною. Але я вже недосяжний, я вже на середині Річки, каміння під ногами слизьке, вода зимна, аж крізь чоботи відчуваю, і тяжко втримати рівновагу, але ви, сучі діти, можете тепер досхочу захлинатися своїм гавкотом, там, на березі, що, до води вам зась, шакали, гієни, я помісив би вас чоботами так, щоб усі тельбухи повилазили, людожери, ветерани енкаведе, персональні пенсіонери, гавкайте, гавкайте, скорше здохнете.

А мені тільки б на другий берег перейти — от і все, чого прагну від цього світу. Тяжко тримати рівновагу, кожен крок роблю повільно, як чапля, стоячи на одній нозі і довго міркуючи, куди б то прилаштувати другу. За спиною божеволіють зі встеклості обидві бестії — от вам ще раз! — показую півруки, обернувшись до них, — а як будете й далі такі настирливі, то дочекаєтесь від мене каменя з річкового дна.

На березі каміння гостре, так можна й бутафорські чоботи подерти, і що тоді я віддам тому міняйкові з помаранчевого намету? Спинатися берегом угору — мій найперший обов’язок сьогодні, а інакше на дідька б я їхав до цього містечка? Вірші читати? Пити горілку? Танцювати на площі?

Ось і ліс, ріденький, щоправда, а очі так уже звикли до темряви, що здаюся собі велетенським диким котом — нічною твариною цього лісу. Мабуть, у мене очі світяться. Такої ночі приємно сісти де-небудь під кущем і слухати сову. Або вовче виття. Або постріли.

"Два роки, ну, може, трохи менше, рік і пів, вони возили старою дорогою людей з чортопільської тюрми. Там, Грицю, якщо не брехати, то під кожним деревом убиті лежали. Такого лісу другого, певно, нема в цілому світі. Ми не мали права ходити до нього — вони все позагороджували, потому вартівників наставили, аби навіть корова не зайшла. Пару корів так і забили, і ніхто не мав права нічого сказати, бо вже міг і сам у тому лісі навіки заснути. Ми перше думали, що вони там якусь біду шукають, чи, скажімо, якісь бункри лаштують. А вночі лишень почуєш рев моторів від старої дороги — оввa, ліпше ховайся під коц і вдавай, ніби нічого не чуєш, бо їдуть, їдуть…"

Ліс фосфоресцентний, світляний, білий, він порохнявіє, розвалюється, знизу його розпирають трупи. А я лиш покличу їх — і вони встануть. Устаньте, гей, усі в білому, світіться! Стоять обабіч стежки, простягають до мене руки, щось кажуть. А втім, їх нема. Їх поховали на цвинтарі ще в сорок першому, з молитвами й співами, і був на їхній

могилі великий хрест із вінком з колючого дроту, "тому наші всі як один потому пішли в партизанку, аби живими в руки не датися".

Стежка дедалі крутішає, ноги аж стогнуть, але що буде там, за лісом, крім порожнього лугу і неба над ним? Невже ані комина, ані сволока, ані хреста? Невже я пропаду в цій пустелі, як останній її мешканець — плоть від плоті, кров від крові? Хай усі вони йдуть за мною, агов, не стійте там коло стежки, ходіть, влаштуємо свято Воскресаючого Духу, помолимось, вип’ємо, заспіваємо, ачей, цього разу не над’їдуть від старої дороги страшні машини з червоними фарами. І вони рушають, квапляться слідом за мною, дихають мені в спину, швидше, швидше, цей ліс невеличкий, не встигнемо й подумати, як вийдемо з нього і прийдемо додому. Вони поспішають наввипередки, але я все одно буду перший, я вас розбудив, я живий серед вас, мертвих, дайте мені прийти першим, бо інакше на чорта я їхав сюди, до вас?

Я виходжу з лісу, переді мною вже розвиднюється, серце гупає, як затонулий у грудях дзвін, "найвище була церква, за нею, ближче до лісу, — цвинтар, а нижче, схилом, до старої дороги спускалися хати з городами й садками — небагато, десь так штирнадцять, бо Сільце — то тільки присілок, але наших хлопців воліли не зачіпати, бо вони навіть у Чортополі на Ринку могли кого хочеш відмагуляти, на танці ходили з ножами і дівчат брали чужих, а твій дідо як не навчав їх сумирності, статечності і братолюбію, так і не добився нічого, лишень вінчав із чужими дівчатами, ото й усе, чим міг зарадити".

На Донбасі так само ходили з ножами, і коли після випускного ми побилися з шахтарськими петеушниками, я дістав під ребро, але неглибоко, за два тижні оклигав, почав ходити із віршами, вони складались самі собою, але я тоді навіть не підозрював, що коли кинувся в бійку, аби дістати ножем, ціле Сільце стояло за мною, я тоді про нього не знав, а воно мене врятувало від ножа, мене, свого найменшого.

Ну, що ви спинилися на краєчку лісу й не можете далі ані кроку ступити? Я, як і ви, очманів від бігу, але те, що бачу перед собою, змушує чманіти ще більше. Навіщо ця величезна споруда без даху, з чорними дірами, ці траншеї, ці купи цегли, ці труби, дерев’яні віконні рами, ці черепичні стоси? Навіщо стільки унітазів, ванн і раковин, стільки піску, навіщо ці крани й бетономішалки, адже тут уже ніхто не живе, їх погнали лютими псами аж на залізничну станцію і там запакували до нелюдських вагонів?..

"Центр международного туризма "Гуцулочка". Исполнитель работ — трест "Чертопольстрой" — прочитав Гриць на табличці перед будівельним майданом. "Будівництво почато в 1947 році", — подумав він. Райська місцина, мальовничі краєвиди, під боком ліс і рясні суниці, дивовижне гірське повітря, напоєне ароматом трав і смерек, у Річці, води якої найчистіші в Європі, водиться форель. До ваших послуг також комфортабельні номери з ваннами й телевізорами, відеотелефони, ресторан, бар, нічний бар, казино, плавальний басейн, сауна, дискотека — і все це, смішно сказати, за якихось тисячу доларів на добу, хіба це гроші. Досвідчені кухарі приготують для вас безліч смачних національних страв, а досвідчені юні повії зроблять вам добре. У програмі відпочинку — кінні походи за перевал і дегустація вин. Фольклорний ансамбль "Золоті дримбарі" виконає для вас гуцульські мелодії, а молодий поет Гриць Штундера з козацьким оселедцем почитає свої вірші. Чекаємо вас на нашій гостинній землі, ласкаво просимо!

"Зі старої дороги, Грицю, я побачив умираюче Сільце — ані душі там не лишилося наших, тільки солдати виганяли з обійсть худобу, потім бачив лишень церкву, бо вона була найвище, а фіри мало не переверталися, мало не розвалювалися від шаленої гонитви, бо пси підганяли нас, трохи не наскакували на коней, де вони їх таких набрали, я дотепер не знаю, а ми всі мовчали, як на похороні, і навіть не мали сили плюнути чи заплакати, бо таки далися їм живими, але що ми могли, самі жінки, діти і нас кількоро — по п’ятнадцять років, казали, що

повезуть у Херсонську область, а потім щось там помінялося, і з Шепетівки поперли аж до Казахстану".

Гриць відчув, як земля розверзається під ногами. Він падав у якусь, ще більшу, темряву, але навіть не крикнув, бо то була би природна смерть — саме тут, поміж цими купами цегли, на будові казкового туристичного центру, лягти в підмурівок і заснути разом з травою рідного Сільця, як його найменший мешканець, ровесник тих, що ходили з ножами до лісу і на Ринок у Чортополі. Але підвівшись на ноги, увесь у піску і глині, побачив над собою те саме небо. Траншея була неглибока, і він навіть нічого не заподіяв собі. Натомість, хоч і було темно, побачив поруч, на дні, купу якогось лахміття. Нахилився, присвітив сірником, але знову не зміг навіть крикнути, хоч перед ним і лежав трун, недавній, ще навіть не захололий, то був масивний чолов’яга з простреленою головою, чимось дуже знайомий, очевидно, відсутністю золотого ланцюга на короткій і тлустій шиї. Немиричевої книжки при ньому теж не виявилось. Як грабувати, то грабувати.

Гриць захотів курити. Він черкнув сірником об підошву на черевиці вбитого — точнісінько, як американський актор Міккі Рурк у фільмі "Серце Ангела" — і, зробивши кілька глибоких затяжок, почав вибиратися з траншеї. Оселедець падав йому на очі. Ніч досягла свого апогею.

… Малий приплівся десь аж по другій, до того ж не сам, а ще з якимось кудлатим, казав, що то великий поет, але я вже не мала місця, бо в першій кімнаті бавилися, тому я постелила йому на своєму ліжку, а він лиш питався, чи я не валютна, бо він має аж цілих десять доларів і може мені заплатити за ніч, "але я уявляв вас не такою", чиста комедія, а якою ти міг мене уявляти, були перли та й сі стерли, тепер лише шкелка. Малий мені підморгував, аби я брала ті десять доларів, якими бородатий вимахував перед моїм носом, але мені було шкода його — п’яний хлоп робиться дурний, як чіп, навіть якщо він десять разів поет, все одно, а Малий пішов тим часом на кухню і, як всігда, почав там щось жерти, ми лишилися в кімнаті, курили, бородатий щось хотів прочитати

напам’ять, але ніц не пам’ятав, страшенно реготався, мало не всцявся зо сміху, аж гикати почав, "я знаю, що ви, прошу пані, маєте для мене щось випити, мені Білинкевич казав", диви який, панею називає, я йому на те, що в нас панів давно нема, "ну то я буду називати вас кохана", чиста комедія, в мене син уже дорослий, в армії служить, "зволите мати дорослого сина?", питався і ще більше трясся від сміху, "але я дав би вам не більше як двадцять п’ять", брехло дурнувате, ледве язиком повертає, але брехати не перестає, я йому налила сто п’ятдесять, аби замовк, але він ще більше розговорився, "ну то коли буде солодка винагорода", я пішла на кухню, так і знала, Малий стевкав майже півкіля ковбаси, а я на зелені свята тримала, думала, що приїде Микола Кондратович, "не бійся, я тобі ще дістану", сказав Малий, треба буде йому завтра нагадати, бо нині він ще й не таке пообіцяє, а той бородатий завалився на ліжко в шкарпетках і просив, би я його розібрала, "ця послуга входить у загальну суму в десять доларів", та йди ти зі своїми доларами, мало-м не накричала на нього, але стерпіла, змовчала, бо він дурний і п’яний, та й ще молодий, я зняла з нього шкарпетки, а він запхав мені ті десять доларів у ліфчик, "це президент Гамільтон", сказав, чисте чудо, і поцілував руку, я ще-м такого не виділа, а він ні сіло ні впало заплакав і сказав, що такий нещасний, як ніхто, я його пожаліла, пішла митися, а йому включила касєту, згасила світло і вийшла у ванну, але там сидів Малий і блював, я дала йому марганцовки і потому вигнала геть, він пішов у першу кімнату, але вільних дівок не було, то він знову запхався до мене, "я тобі тільки плечі потру", причепився, як холера, почав розбиратися, я його по морді мокрим полотенцем, ти, зараза мала, я з твоєю мамою в одній школі вчилася, в мене син тільки на п’ять років молодший від тебе, служить під Москвою у стройбаті, пише, що не видержить і втіче, а ти тут собі пристроївся, ковбаси мої жереш, ще й он чого захотів, теж у рахунок десяти доларів, чи що, трась його по морді, трась, трась, він руки догори підняв, дивлюся, в нього кров з носа капає, пожаліла його, а він знову за своє, той бородатий, каже, певно, вже заснув, "ляжемо втрьох, як ти не маєш більше місця, ти ніколи не пробувала спати втрьох?", я таке лиш по відіку виділа-м, але все одно не схотіла, бо стидно, нагнала його на кухню, там на підлозі можна лягти, маєш отут одіяло і подушку, стели

собі на підлозі, а мені вже надоїло, заколєбали ви мене всі, вгомоніться нарешті, скоро третя ночі, а ви тут розверещалися, як недорізані, в мене люди віддихають, один поет ізвєсний, я зайшла в кімнату до себе, бородатий уже спав на мойому ліжку, одітий, як і тоді, лишень що без шкарпеток, я потихеньку зняла з нього светер, сорочку, виключила музику, штани, він тільки щось муркав, "а я нашел другую", як дитина мала уві сні, такий смішний, років йому десь так тридцять, може, трохи більше, я до пашпорта не заглядала, в мене своя біда, в тебе своя, але ти впився, чоловіче, лежиш і ані руш, тільки муркаєш, як той коцур, щось таке непонятне говориш, я прислухалася, а він очі розтулив, дивиться на мене, "тобі, певно, не менше як сорок", тридцять вісім, кажу, "в тебе подих сорокарічної, молоді дівчата не так пахнуть, зовсім не так, я знаю", ну, дякую тобі, любчику мій солоденький, за такі компліменти, нагнати тебе, чи що, зі мною сам Микола Кондратович он уже скоро двадцять один рік спить, а ніколи не казав такого, а він своє, "у людському тілі ті отвори, котрі вище від пупця, чисті, а ті, котрі нижче, — нечисті, а в молодої дівчини всі отвори чисті", ну то забирайся звідси, йди собі молодої шукати з чистими отворами, а мені дай спокій, приперся тут серед ночі п’яний і тепер ще перебираєш, як курва послідня, всьо йому недогода, знав би ти мене двадцять років тому, всі хлопці за мною дуріли, на танцях до крові билися, а Микола Кондратович мені панчохи імпортні дарував і цвєти, й конфети, і на машині возив з ресторану, а мені не було де жити, то я від нього квартіру получила, он як мене любили, а ти щось мелеш тут про чистих і нечистих, я аж плакати захотіла, ледве себе здержала, на чорта ти мені здався, поет задрипаний, у мене своя гордость, а він тоді сказав, що не така, як інші, що в мене серце золоте, почав мені руки обціловувати, цирк на дроті, я аж тоді заплакала, а він як навалився, де тільки сила знайшлася, я думала, він уже ні на що не спосібний, але зробив своє досить пристойно, я навіть і незчулася, як він запхав, "а що, не вірила мені, що я поет", і лиш тоді справді заснув, поклавши бороду мені на живіт, волосся геть мокре, змучився, як лісоруб, не сказав більше ані слова, спи, любчику, сни, до ранку ще далеко, борода в нього ніби приклеєна і вопше він на дитину похожий…

— Я вже маю досить вашого свята, — сказала Марта, але не та, з якою спав Мартофляк цієї ночі, а Мартофлякова жінка. — Я хочу до готелю. Мені завтра рано вставати і їхати додому.

— Чого ти поїдеш? — запитав її Немирич. — Завтра тут почнеться найголовніше.

— Я лишила вдома дітей, — повідомила Марта.

— Але ж вони з батьками. Нічого їм не станеться, — запевнив Хомський.

— Ти просто ображена на Ростика, я розумію, — здогадався Немирич.

— Старий придурок, цап! — не витримала Марта.

— Добре. Ми підемо до готелю. Але для цього слід відшукати нашого чортопільського друга. Він десь там спить у "крайслері", — розсудив Немирич.

— Я і без нього прекрасно знаю, де той готель. Я в цьому Чортополі бувала сто разів.

— Ну, то ходімо, — взяв її під руку Хомський.

— Добре. Але ми не можемо лишити того хлопця сплячим у машині, — не вступався Немирич.

— А що йому може статися? І взагалі, хіба він нам потрібен? — Хомський презирливо скривив губу. — Старий, ти створюєш проблему там, де її нема. Білинкевич зараз спить у розкішному авті. Йому добре. А ми повинні спати в готелі. От і все. Ходімо.

— Він міг там задихнутися, — припустив Немирич.

— Ну, тоді тим більше нема сенсу його звідти витягати. Уяви собі, що ти відкриваєш багажник, а в ньому — труп Білинкевича. Це тільки зіпсує тобі настрій, — переконував Хомський.

— Ви можете піти до готелю удвох, — не мирився Немирич. — А я знайду Білинкевича.

— Чудова думка! — похвалив Хомський. — То пензлюй, шукай, якщо він тобі цікавіший від нас. Я так розумію, що ти навмисне хочеш нас лишити, бо ми вже тобі набридли. Сподіваюся, ти запам’ятав те місце, де стоїть "імперіал"?

— Недалеко звідси, — кивнув Немирич.

— Тут усе недалеко, — погодився з ним Хома. — Слухай, цілком можливо, що він гомік. Будь обережний!

— Принаймні раз у житті треба і цього спробувати, — заспокоїв його Немирич і, махнувши рукою, відійшов у святковий натовп.

Свято вже доволі активно пригасало, фантазія чаклунів і дотепників невблаганно вичерпувалася, і в ці хвилини на площі вже майже не було нічого цікавого: якийсь фейєрверк, якась пантоміма з Ангелами і Блазнями, якісь дівчата ходили на руках, але потім виявилося, що то були ноги, а височенький хлопака в червоному одязі Ката і з сокирою за поясом припрошував усіх до печених ковбасок, як він запевняв, "власного виробництва". Немирич купив у нього одну ковбаску, яка здалася йому дещо солодкавою на смак, і попрямував до відомого вже пам’ятника, за яким мало стояти дивовижне передвоєнне авто.

Але "крайслера" на місці не виявилось. Як з’ясувалося з розповідей очевидців, півгодини тому чорного кольору лімузин злетів над площею і,

трохи покружлявши побіля ратушевої вежі, зник у нічному небі Чортополя. Натомість Юрко побачив серед натовпу добродія з відеокамерою, в картатому кашкеті, окулярах і з сивою борідкою, зодягнутого на цей раз у непоганий чорний костюм в золотисту смужку.

— Пане Попель, — привітав його Немирич, — а де ваш пречудовий "крайслер"?

— О, пане Штундеро, перепрошую, пане Немирич, дуже радий, що ми спіткалися! — сказав замість відповіді доктор Попель.

— Я хотів би знати, чи не заглядали ви до багажника свого автомобіля? — не вдовольнявся Юрко.

— Я користаю зі щасливої нагоди зробити собі пам’ятку про побут на цьому незабутньому святі, — відповів доктор Попель.

— Розумієте, там у вашому багажнику мав бути один хлопець, — гнув своєї Немирич.

— Але я волію японські тасьми через те, що німецькі не дають потрібної чутливости на світло, — підтримав доктор розмову.

— А що, японські тасьми у вас теж можна придбати? — склав зброю Немирич.

— Ну так, я не міг його не викинути з багажника, бо я того не люблю, — почав прояснювати ситуацію швейцарець.

— А скільки у вас коштує, приміром, така відеокамера? — з’ясовував далі Юрко.

— Знаєте, він кудись пішов, як тільки я його викинув. Я не знаю, де він тепер може бути. Певно, що десь блює, — відповів доктор Попель.

— А ви не знаєте, де тут у Чортополі готель?

— Я не знаю тої новішої забудови, тим більше, що сам спинився у родини. Дуже мені приємно запросити вас до них у гості, там якраз має початися велике нічне прийняття.

Немирич хвильку подумав.

— А зручно? — завагався він.

— Я пообіцяв їм, що приведу когось зі славних українських поетів, найправдоподібніше, що вас, пане Немирич. Вони готуються. Так що дуже прошу, — і доктор кивнув у той бік, куди нібито треба було б іти.

— А вони не змусять мене читати вірші? — знову завагався Немирич, коли вони рушили.

— Їх не цікавлять ваші вірші, — розвіяв його сумніви доктор. — Їх цікавить те, що ви — славний поет.

— А-а, — розуміюче кивнув Немирич.

Вони повернули в колишню вулицю св. Івана Хрестителя і деякий час ішли мовчки. То був час зачинених брам і погаслих ліхтарів. У будинках теж стояла темрява, тільки з якогось вікна долинали ледь чутні клавесинові пасажі. На кожному кроці траплялися урни зі сміттям і коти, а може, щури, словом, якісь тварини, котрі перебігали дорогу й ховалися у підвалах з вибитими вікнами. Юрко мимоволі милувався старовинною архітектурою і думав, що б його спитати в Попеля. Нарешті він спромігся:

— Пане Попель, а ваше авто справді полетіло? Доктор уважно подивився на нього.

— Моє авто стоїть припарковане відтоді, як я приїхав.

— Тоді яким чином той хлопець міг опинитися в багажнику? — не хотів відчепитися Немирич.

— Знаєте, — дещо роздратовано почав доктор, — то не є така проста справа. Мені часами тяжко зрозуміти, що тут у вас діється. Я є пречінь громадянин Швайцарії. Я не все розумію у вашім життю. Ми перебуваємо в ріжних соціяльних системах, до того всього у нас конфедеративний устрій, а у вас — унітарний. Що кому більше подобається.

Юрко вирішив покинути тематику автомобіля й Білинкевича, оскільки доктора ці запитання явно лоскотали і змушували замість відповіді молоти всілякі дурниці. Тому, подумавши, Немирич підшукав у глибинах свого інтелекту нове запитання:

— А чим конфедеративний устрій відрізняється від федеративного?

— Я не можу вам нічого сказати, бо цілком не цікавлюся політикою, — люб’язно пояснив доктор.

— Пане Попель, розмовляти з вами — велика приємність. Чи далеко ще йти?

— Це не від нас залежить, — чомусь відповів доктор.

"Здається, він дещо поїхав мізками, — констатував для себе Немирич. — У психіатрів такі речі трапляються. А може, просто глухий і недочуває моїх питань?"

Та хоч би там як, Юрко втратив усяку охоту до спілкування з доктором-шизофреніком. Невдовзі, однак, — щойно вони з колишньої вулиці св. Івана Хрестителя повернули в колишню вулицю Короля Данила — доктор озвався до нього сам:

— Я попрошу вас у товаристві бути максимально чемним, не класти лікті на стіл, не плямкати, не шморгати носом, користуватися при їдженні виделкою, ножем і серветками, не відригувати і, даруйте на слові, не пердіти. Збереться надзвичайно вишукане товариство, і мені буде вельми прикро, якщо ви поведетеся нетактовно.

— А там будуть молоденькі дівчата чи, скажімо, жіночки для флірту? — нахабно поцікавився Немирич, який почувся дещо вколеним після докторового попередження відносно правил доброго виховання.

— До речі, там нема де переночувати, так що на це не розраховуйте, — цілком не до речі відповів доктор.

— Не розраховувати на нічліг чи на дівчат? — з’ясовував Юрко.

— Розраховуйте тільки на себе самого, — відповів йому швейцарець і, задоволено потерши руки, сказав: — Склалося якнайкраще. Ми встигли все обговорити в деталях. Прошу запукати до тамтих дверей, бо ми вже прийшли.

Вони стояли перед невимовно старим будинком, який чимось нагадував мініатюрну фортецю, і, якби Юрко трохи краще знав Чортопіль, то він здогадався би, що то — знаменита Вілла з Грифонами, до якої щодня приводять юрми туристів. Але Юрко цього не знав і тому сміливо постукав у двері.

Їм відчинив слуга в лівреї з позументом і з настільки тупим виразом обличчя, що відразу хотілося заїхати йому поміж брови. Це бажання посилювалося в Немирича ще й тим, що зовні слуга дуже нагадував

йому якогось надзвичайно відповідальною чоловіка, тільки от кого саме, зорієнтуватись не міг. Слуга повів їх нагору дерев’яними сходами, попередньо прийнявши від доктора відеокамеру і з глибокою поштивістю сховавши її до якоїсь ніші. Сходи, та й весь будинок, освітлювалися лише свічками, яких було воістину безліч. Згори долинала якась солодка музика на тлі негучних і люб’язних розмов.

Між першим і другим поверхами був майданчик і на ньому — непробивні з вигляду двері з лев’ячою мордякою замість ручки. Слуга натиснув на бульку левовою носа, і двері прочинилися.

— Пане Немирич, — звернувся доктор. — Прошу зайти до гардеробу і вибрати для себе відповідне убрання. Ви маєте вигляд недостатньо прийнятний для гостини. Я зачекаю тут.

Юрко зайшов до кімнати з шафами й дзеркалами, сподіваючись цілком доречного в такій ситуації ножа у спину, але все закінчилося добре. У шафах було повно чоловічого одягу, ретельно розподіленого по вішаках, щоправда, цілком однакового: чорний фрак і чорні штани, камізелька, біла сорочка, метелик, унизу під кожним вішаком — гостроносі лаковані мешти. Різнилися ці речі лише розмірами. Юрко почав квапливо переодягатися, озираючись на прочинені двері і дзеркало поруч із ними, в якому бачив себе в самих трусах і від того здавався собі ще беззахиснішим. Але віднайти відповідне вбрання виявилося не так легко. Якщо пасував фрак, то не годилися штани або тріщала по швах сорочка чи навпаки. Час минав, і Юрко перебрав уже, здавалося, половину гардероба, а так і не знайшов відповідної собі вдяганки. Він починав нервувати і вже придивлявся, чи немає в цій кімнатчині якого-небудь вікна, аби через нього дати драла, розв’язавши таким чином цю дурнувату проблему, але тут зауважив на одному з вішаків комплект з невеличким, пришпиленим аграфкою до вилоги фрака, папірцем, на якому прочитав "Для пана Ю.Немирича". Одяг виявився як на нього шитий, навіть знайдені під вішаком "лакерки" ніде не тиснули, і ще за кілька хвилин Юрко побачив себе з різних боків у дзеркалах таким, як не бачив ще ніколи, тобто бездоганним.

— Ви одягалися трохи задовго, — з легким докором сказав Попель. — Я мусив відпустити слугу. Він дуже змучився сьогодні. Хай собі трохи відпочине.

— Він тут постійно працює? — спитав Юрко, як тільки вони знову ступили на сходи і рушили догори.

— Взагалі ні. Він є перший секретар райкому. Але ми його попросили, — прояснив ситуацію доктор.

На другому поверсі двері виявилися значно масивнішими і вищими, але діло спрощувалося тим, що вони були відчинені навстіж, і Немирич, супроводжуваний доктором, переступив поріг величезного, залитого свічковим палахкотінням покою. Тут і там покоєм походжали бездоганно виховані чоловіки й жінки у вечірніх строях. Безшелесні слуги, одягнені так само, як і той перший, у лівреях з позументами, ненав’язливо розносили шампанське та оранжаду на позолочених округлих тацях. У далині покою Немирич побачив квартет музикантів у довгополих каптанах і пудрованих перуках, котрий з невеличкого подіуму виконував щемку сонату для віоли да гамба, віоли д’амур, флейти і чембало.

— Скарлатті, — упізнав Немирич.

— Кореллі, — виправив його доктор Попель. — Але менше з тим.

— Чудовий рівень, — поцінував Юрко. — Певно, лауреати якогось фестивалю?

— Та ні, це місцеві хлопці, — знову розчарував його Попель. — Я мушу познайомити вас з деким із присутніх.

Юрко досить незграбно підхопив келих шампанського з проношуваної повз них таці, трохи розхлюпавши при цьому.

— Осторожнее, — сказав слуга, змірявши його недобрим поглядом. — Лезут тут всякие…

І рушив далі.

Вони підійшли до невеличкого гурту панів і пань, які про щось увічливо варнякали між собою.

— Прошу познайомитися, — вклонився ледь помітно Попель. — То є пан Немирич, славний поет. І, вважаючи свою місію виконаною, відійшов, знову легко вклонившись.

— О, як приємно! — втішився лисуватий пан із моноклем. — Професор гімназії Гараздецький, — відрекомендувався він.

"Певно, директор тутешньої восьмирічки", — вирішив для себе Немирич і, переклавши келиха з правої руки до лівої, поцілував долоньку молодій дамі, яка при цьому назвалася:

— Амальтея Гараздецька, — і показала дещо заячі передні зуби.

Огрядна матрона з діамантовим кольє на мармуровій шиї також фальшиво посміхнулася і сказала, що вона — Клітемнестра Гараздецька, голова Союзу жіночої долі.

Чорнявий елегантний молодик, зачесаний на прямий якнайтонший проділ, вклонився по-військовому чітко, клацнувши при цьому підборами:

— Граф дель Кампо, авіатор.

— Юрко, — потис йому руку Немирич.

— Я читав деякі ваші вірші, пане Немирич, — повідомив Юркові Гараздецький. — Вони мені сподобалися. В них є багато простору і патріотизму. Я думаю, що ви — визначний талант.

— Тільки не захоплюйтеся надміру тим декадансом, — застерегла пані Клітемнестра. — Наш нещасний нарід потребує мужнього визвольного слова, а не якоїсь безсенсовної забавки. Наше жіноцтво дуже чекає від вас правдивих поем про свою тяжку долю.

— Ну, мамусю, не будь такою вимогливою, — знову сяйнула зубками панна Амальтея. — Прецінь пан Немирич ще дуже молодий… А ви що скажете, графе?

— Поезія мене цікавить найменше, — заявив дель Кампо.

— О, невже там, у небесах, вам не приходять на думку якісь божественні рядки? — звела брови Амальтея.

— Коли я, як ви кажете, в небесах, мені на думку приходить лишень, чи досить бензини і який напрямок вітру, — блиснув чорними очима дель Кампо.

Юрко не втримався і ледь помітно відригнув після шампанського.

"Зараз хтось із них викличе мене на дуель", — подумав він, проте всі вдали, що нічого не зауважили, і все обійшлося.

— Жан Батіст Люллі. Гавот, — оголосив один з музикантів, і знову забриніла музика.

— А ви, пане поет, були минулого тижня на вечірці в Лянцкоронських? — поцікавилась Амальтея. — Здасться, я вас там бачила.

— Минулого тижня мене виселяли з гуртожитку, — відповів Немирич.

— То ви не були на вечірці в Лянцкоронських? — допитувалась Амальтея.

— Я, здається, ясно сказав, — розвіяв її сумніви Юрко.

— Шкода, — зітхнула Амальтея. — Вдалася дуже пристойна вечірка. То це не ви деклямували там Рілького?

— Рілького? — перепитав Немирич. — Ні, не я. Я знаю напам’ять тільки Гайного. І Холодного.

— Шкода, — знову зітхнула Амальтея. — Там був один поет, котрий деклямував Рілького.

— То був не я, — сказав Немирич.

— Тепер я вже бачу, що то були не ви, але перше я думала, що то ви деклямували Рілького.

— Ні, то був не я, бо Рілького я напам’ять не знаю.

— Так, очевидно, попросту ви дуже подібний до того поета, котрий там був.

— Скорше всього, бо я не міг там бути.

Граф, якому, відчувалося, дедалі дужче не подобався цей діалог — на відміну від принад панни Амальтеї, знову блиснув чорними очима і сухо спитав:

— Добре, поезія це так собі. А який ваш головний фах, пане Немирич?

— Я не Ненемирич, я Немирич, — вдовольнив його цікавість Юрко.

Амальтея дзвінко засміялася і навіть заплескала у долоньки. Дель Кампо відверто спохмурнів.

— Перепрошую, мені треба до кльозету, — різко заявив він і відійшов.

— Бідний Міхал Сціпіо, — похитала головою пані Клітемнестра. — Здається, він шалено залюблений, — і вона грайливо подивилася на доньку, а потім на чоловіка.

— Гм, гм, — поправив монокль пан Гараздецький.

— Мамусю, він такий прозаїчний, — зітхнула Амальтея і, дотягнувшись до Юркового вуха, шепнула: "Візьміть мене під ручку і пройдімося".

Вони попливли салоном саме в ту мить, коли музикант на подіумі оголосив:

— Христофор Віллібальд фон Ґлюк. Арія Орфея з опери "Орфей та Еврідіка".

Потекла солодка флейта, і Юрко, ведучи під руку Амальтею, ненароком наступив на ногу якомусь рудявому молодикові, котрий саме щось підраховував олівцем на манжеті.

— Натан Гозендуфт, шкіри і кості, — назвався молодик і подав Юркові свою візитку. На візитці було написано те саме, що він уже сказав, тільки по-німецьки й готичними літерами.

Немирич сховав візитку до кишені і принагідно заглянув у досить приємне для ока Амальтеїне декольте.

— Тут десь є вільна кімната? — поцікавився він.

Але панна тільки засміялася і накивала на нього пальчиком.

— Хочете, я розповім вам, хто тут нині зібрався? — спитала вона із заячою люб’язністю.

— Мені це взагалі до одного місця, але кажіть, — погодився знехотя Юрко. І кожне наступне повідомлення панни Амальтеї зустрічав скептично-недовірливим "що ти не кажеш?" або не менш іронічним "ого".

— З паном Гозендуфтом ви щойно запізналися, — почала Амальтея. — Тепер прошу звернути увагу на осіб, котрі саме розглядають акваріюм ліворуч од нас, там, під стіною, де бегонії, філодендрони й інші кімнатні рослини. Той ставний пан з великим черевом є комендант цісарсько-королівської поліції фон Зайонц. Досить прикрий тип і великий шахрай, коли йдеться про карти. Пані, яка так віддано зазирає йому в очі і яку він час од часу десь там пощипує, думаючи, ніби того ніхто не бачить, — теперішня його коханка Леокадія Фоґель. Під ручку її тримає пан адвокат Імре Фоґель, її чоловік і великий блазень. А той незугарний, подібний до страхопуда, кістлявий старушок, котрий, вимахуючи руками, читає решті товариства лектуру про акваріюмних рибок, — професор природничих наук тутешньої гімназії Маврикій Пулярка.

— Що ти не кажеш? — у черговий раз засумнівався Немирич.

— Тепер прошу подивитися на оту потішну пару, яка вже, певно, встигла привернути вашу увагу своїми цілком неприхованими жестами, пане Немирич. Тамта вельми показна дівуля з гачкуватим носиком і розпусним язичком — моя гімназіяльна колежанка панна Вожена Чортик, яку вже давно безвислідово зваблює мій татусь. А коло неї — постійний її кавалер Бальдур де Гогенгоге, барон, стопроцентовий ідіот, але блискучий мисливець і завдяки тому улюбленець архікнязя Фердинанда. Заслонив його власними грудьми від кулі терориста, коли нещодавно архікнязь відвідував наш Чортопіль.

— Я вже десь чув цю історію, — промимрив Юрко.

— Тепер прошу подивитись праворуч, де ви, пане Немирич, уже, безумовно, звернули увагу на Його Превелебність в оточенні кількох, не менш видатних осіб. Отже, тамта стара парпуля, зодягнута в стилі щонайменше середини минулого віку, — то пані Мелісанда з Понятовських Жевуська — печальний уламок старого шляхетського роду, котрий, на жаль, вигасає, пророчиця й авантурниця, яких мало. Той волохатий брунет, що так захланно, великими ковтками п’є шампана, — італійський консул синйор да Педеріні, котрий відпочиває в Карпатах на запрошення Його Превелебності, а той неприємний грубас зі спітнілими підпахвами і сигарою в жовтих зубах — пан Махальський, тутешній мільйонер, власник знаменитих чортопільських броварень.

— Так довго не живуть, — сказав Немирич.

— Прошу? — перепитала Амальтея.

— Я кажу, що всі вони вже давно мали би повмирати, — пояснив свою думку Немирич.

— Це не зовсім чемно з вашого боку, пане Немирич, — захихотіла Амальтея, нітрохи не намагаючись приховати свої передні зуби.

— І ти теж, моя рибонько, — сказав Юрко і грайливо провів рукою їй по сідниці, але не отримав практично ніякого задоволення. "Не такі вже вони й приємні на дотик, ці її форми", — подумав він і ще раз заглянув у декольте, але все наче було на місці.

— Мене ще ніхто не називав "рибонька", — зашарілася ледь-ледь панна Амальтея. — Ви такий ніжний, пане Немирич.

— То кажеш, вільної кімнати тут нема? — рішуче спитав її Юрко.

— Генрі Перселл. Сарабанда, — оголосив музикант.

Почався повільний танець. До Амальтеї підкотився якийсь дженджик на комариних ногах і запросив її. Пари — а було їх десь так чотири — рухалися маєстатично, сходилися й розходилися, кружляли довкола власних осей, робили по два кроки вбік, тоді навзаєм поверталися спинами і знову починали все від початку. Штука полягала в тому, аби пам’ятати всю послідовність не надто складних па.

"Я б теж так міг", подумав Юрко, який уже починав нудьгувати на цьому зборищі чортопільських снобів. Але саме вчасно біля нього з’явився Попель.

— У сусідньому покої зараз почнеться гра. Чи граєте в карти, пане Немирич? — поцікавився він.

— Колись я був чемпіоном факультету у преферансі, — пихато відповів Юрко.

— То прошу йти за мною.

Досить виклично пройшовши поміж танцюючими і послявши Амальтеї повітряний цілунок, Немирич упхався слідом за швейцарцем до сусіднього покою. Там було приблизно стільки ж свічок, скільки і в

попередньому, але він був цілком порожній, тільки на середині стояв монументальний стіл під зеленим сукном, за яким уже дожидалося троє партнерів: авіатор дель Кампо, Натан Гозендуфт і комендант цісарсько-королівської поліції фон Зайонц. Підійшовши до столу, Юрко виструнчився і, по-військовому мотнувши головою, назвався:

— Дель Немирич.

Авіатор явно скипів, почувши таке поєднання, але втримав себе в руках, тільки лиховісно блимнув на Юрка своїми чорними очима.

— Прошу сідати, пане Немирич, — тлусто заговорив череватий фон Зайонц. — Я чув, ви добре граєте в преферанс?

— Я відпочиваю тільки на кавказьких курортах, — відповів Немирич.

— Тоді ви гідний партнер, — поблажливо муркнув фон Зайонц. Попель, який досі мовчки спостерігав над столом, витягнув з кишені новісіньку колоду і, побажавши приємної забави, знову кудись вийшов.

За хвилину почалася гра, в якій Юркові відразу перестало таланити. Він не міг розіграти навіть найпростішої комбінації, отримуючи постійно або "без одної", або "без двох", або безнадійно вістуючи. При цьому йому увесь час здавалося, що фон Зайонц дуже майстерно шахрує — чомусь саме в нього завше виявлялася та карта, якої так бракувало Юркові.

— Наш поет, здається, саме зараз компонує в голові чергову поемку, — вколов Юрка дель Кампо. — Ви граєте дуже неуважно, пане Немирич.

— Мені заважає зосередитися запах солярки, який струмує від вас, пане літун, — парирував Немирич і дуже пошкодував, що поруч не було Амальтеї, бо авіатор мало не вскрався зі злості.

— Панове, не варто псувати один другому настрій, — благодушно сказав фон Зайонц, пишучи собі чергові очки в "пулю".

Гозендуфт мовчав, відбиваючи пальцями по столі якусь єврейську мелодію.

Юрко входив в азарт, але гра не йшла. До того ж тут було прийнято говорити про сторонні речі, які гри цілком не стосувалися, і це заважало.

— Як вам, панове, останні події в Боснії? Чи не здається вам, що німецькі міністри хочуть вийти чистими з досить делікатної евентуальної ситуації? — запитував фон Зайонц.

— Вони мають на це всі підстави, — заперечував йому дель Кампо.

— Але це може шкідливо відбитися на наших державних інтересах, — провадив своєї фон Зайонц.

— Це шкодить насамперед інтересам Миколи Другого та його балканській політиці, а тому це добре для нас, — не відступав дель Кампо.

— А ви що на це скажете? — питав фон Зайонц у Немирича.

— Мене це мало стосується, — відповів Юрко, — але думаю, що ви трохи переграєте, хлопці. Я розумію — карнавал, забава, але всі ці ваші ретро-варіанти вже перестають бути навіть смішними, чувачки. До того ж ви, пане команданте, маєте надміру треновані руки, які дозволяють вам раз у раз видобувати звідкись із повітря саме ту карту, якої мені дуже бракує. Певно, стажувалися по московських вокзалах?

І раптом він зрозумів, що гра ця — не просто гра, що гра йде на його життя. Чомусь він так собі подумав і тут-таки знайшов тому цілий ряд

підтверджень. По-перше, ці розмови, які спочатку здалися йому надуманими і недотепними, по-друге, ця дивовижна легкість, з якою він програвав. По-третє, ці примарні рухи його партнерів, ця мертвотна блідість їхніх облич, ця кров, що запеклася в кутиках їхніх вуст…

— Що ви хотіли цим сказати? — зірвався на рівні дель Кампо і наскрізь просвердлив Юрка потойбічним поглядом.

Немирич відчув, як краплини холодного поту вкрили його чоло і плечі. Але невідь-звідки взялася панна Амальтея, котра виросла біля зеленого столу і схопила його за руку.

— Ходімо, — сказала вона.

— Георґ Фрідріх Гендель. "Пасакалія" — оголосили в першій кімнаті.

— Ти програв, — зашипів дель Кампо, хоч в обидвох цих словах не було жодного шиплячого звуку.

Юрко підвівся на ослаблих ногах і, тримаючись рукою за Амальтеїну, рушив слідом за нею. Його партнери так і залишилися при СТОЛІ, немов чекаючи нового приреченого.

Амальтея йшла стрімко, майже бігла, ведучи за собою Немирича крізь усе нові й нові кімнати Вілли з Грифонами. Юркові робилось дедалі гірше: він почував страшенну сухість у роті, серце калатало як навіжене, волосся позлипалося від зимного поту, а в очах миготіли якісь фіолетові кола і чорні блискавиці.

— Зараз, коханий, зараз, — еротично шепотіла Амальтея, проте йому зовсім не хотілося та й не моглось її грати, до того ж він відчув, що в його долоні зовсім не тендітна дівоча рученька, а щось таке, ніби дерев’яний обрубок чи, може, кукса.

Кімнати минали з такою швидкістю, як на екрані, розчахувалися все нові й нові двері, і назустріч летіли все нові дзеркала, свічки, зарості кімнатних рослин, портрети в золочених рамах, крила, плащі, капелюхи, мантії, пташині опудала. І коли вже здавалося, що цьому жахному польотові ніколи не прийде кінець, а музика Генделевої "Пасакалії" напливала все ближче, як фінальний траурний супровід, розкрилися врешті останні двері, і Амальтея втягнула його у темну, голу й холодну кімнату, де були сірі брудні стіни і немита, з червонястими плямами, дощана підлога.

Посеред кімнати стояв стіл, приблизно такий завбільшки, як і той, для гри в карги, але цей був накритий чорною скатертиною. Самотня свічка горіла на самім його краєчку. Пан Попель був зодягнутий у чернечу рясу, а на голові чомусь мав єпископську митру, але повернуту навпаки. Побожно склавши руки, він бубонів якусь молитву обличчям до тьмяного образу, що висів на дальній стіні. Коло нього в німому поштивому захваті завмерло кілька слуг у лівреях, а ще один слуга тримав на руках маленького чорного цапка.

— Пане наш, ти що там, що нам даш, дай днесь нам, з-під землі, з-під камінь, з-під морів дай нам днесь, тінь там тоне, тінь там десь, дай нам піт, дай нам кров, дай нам сліз і сіна віз, його тіло, його душу, його серце, його дупу, з-під морів, з-під землі, з-під камінь. Амінь. В ім’я хвоста і стегна і синього прутня. Амінь. В ім’я слини і крові і хворого зуба. Амінь. В ім’я нирки і кишки і вічного страху. Амінь. Маргадон, Вельзевул, Люцифер! Ґінехоше, Ібліс, Кальвін! Асмодей, Зороастр, Басаврюк!

Скінчивши молитву, пан Попель обернувся до Юрка в усій своїй величі. Його очі світилися жовто. Юрко лежав на столі, вкритому чорною скатертиною. Над ним стояв слуга з цапком на руках і вигостреним ножем водив біля цапкового горла. З другого боку стяла Амальтея, тільки вже не така, а стара і горбата, в поношеному жалюгідному шматті, але із золотими іклами, що стирчали замість колишніх милих заячих передніх зубчиків.

— Присягай, — сказав доктор.

… і ти знав, що треба хреститися, але не знав як, і ти закричав, Юрку, і таки звівся на ноги, і продерся, немов крізь вату, липку і криваву, крізь це повітря, і висадив плечем шкло у вікні, і вдарив ногою слугу, що хапав тебе за поли фрака, але нога наткнулася на ще липкішу вату, і ти стрибнув униз, Юрку, у прірву, що зветься травневою ніччю, і ти падав донизу мільйон років, перетривавши всі цивілізації та катастрофи, всі ери, і ти упав просто в якісь вологі кущі, боляче подряпавшись і вдарившись при падінні, але ти підвівся, і глянув ще раз на Віллу з Грифонами, і побіг садом, і перелетів огорожу, а над усім витьохкував свою пристрасть невидний чортопільський соловей…

І тільки близько шостої ранку ти виберешся нарешті з містечкового лабіринту і, тремтячи від холоду, набредеш на той клятий готель. З передсвітанної мли на тебе випливе якась дивна кульгава постать, і ти ледве впізнаєш Гриця — з оселедцем і в стрілецькому однострої, щоправда, вельми брудному й несвіжому. І ви майже нічого не скажете один одному, ви тільки зайдете до готелю, і коли вже підійматиметесь на другий поверх, де на вас чекає тепла кімната з якнайбілішою постіллю й гарячою водою, Гриць позіхне, і ти почуєш:

— Непогано було б трохи поспати, га?..

То був звичайний нічний вуличний наркоман, яких такої нори швендяє повсюди більше ніж треба. Він виринув, як сновида, з глибокої брами, повз яку саме йшли Марта і Хомський. Наркоман був цілком босий, він пересувався за два кроки позаду них — легко, грацiйно, помахуючи руками, ніби крилами, він наче летів, майже не торкаючись твердої чортопільської бруківки. Йому було ще добре, хоча він уже знав, що будь-який кайф мас здатність минати. Йому було по більш як сімнадцять, і він мав біляве волосся.

— Чого він іде за нами? — стривожено шепнула Марта.

— Далеко ще до готелю? — спитав її Хомський.

— Хвилин десять, — відповіла вона і озирнулася.

Наркоман був схожий на танцюриста, зодягнутий у смугастий светр і дуже широкі штани, в яких йому було вільно й невимушено. Він летів.

— Хочеш, я наб’ю йому рило? — спитав Хома.

— Він же нічого нам не зробив, — заперечила Марта.

— Але він дратує мене. Я хочу, щоб він відчепився.

— Поки що не треба, Хома. Мені шкода його — він ще дуже молодий.

— Йому треба обламати роги, от і все, — переконував Хомський.

— Може, краще пришвидшимо крок, аби він відстав?

Вони пішли швидше, але наркоман не відстав. Він ще потужніше змахнув своїми руками-крилами і знову був за два кроки від них.

— Я вже сказав, тут єдиний вихід, — наполягав Хомський.

— Але ж він не чіпає нас, — знову заперечила Марта.

— Коли зачепить, буде вже пізно. Я не буду його бити, скажу лиш кілька слів.

— Він же нічого не зрозуміє.

— Зрозуміє. Я скажу йому, аби він відчепився, бо дістане в чайник.

— Орку, а може, ми так і дійдемо до готелю? Мені здається, він навіть не бачить нас. То чого ти будеш із ним говорити? Він тепер з головою у своїх глюках і просто не бачить нас…

— Стоять и не двигаться! — крикнув наркоман їм у спини, доводячи цілковиту Мартину неправоту.

Вони спинилися. Марта відчула, що тремтить. Хомський різко обернувся й ступив крок до наркомана.

— Юначе, ви сміли щось бекнути до нас? — граючи жовнами і витягаючи руки з кишень плаща, запитав він.

— О, юначе! — засміявся наркоман. — Юначе!

— Слухай мене уважно, старий, — Хома говорив якомога твердіше і разом з тим доброзичливо. — Мені дуже не подобається, що ти йдеш за нами. Нічне місто досить велике. Ти можеш іти куди завгодно, але відчепися від нас.

— Старий! — засміявся наркоман.

— Ну, що ти хотів сказати? — спитав Хома.

— Старий, ти крейзі.

— Розумієш, я ж можу цілком інакше розмовляти з тобою, — значно зимніше запевнив його Хома.

— Орку, пішли, — просила Марта.

— Ти крейзі, крейзі!

— Відчепися, ясно? — Хома, взявши Марту під руку, пішов далі. Але наркоман не відчепився. Він сміявся і вдавав, що женеться за ними, увесь час, проте, зберігаючи дистанцію у два кроки. Хомський знову спинився й обернувся до нього.

— Не треба, — сказала Марта.

— Що не треба? — спитав наркоман. — Що не треба? Ти крейзі вумен. Ти не туда йдьош. Я знаю тебе. Я тебе їбав!

— Ну от, — мляво-знуджено сказав Хомський, — а ти казала "не треба". Тепер уже мушу…

— А ти! — крикнув наркоман. — Ти, старий! Ти вдар мене от сюда. — Він показав на груди. — Вдар. Поняв, ти, казьол?!

Він розвів руки, як розіп’ятий, чи, точніше, як городнє опудало. Від нього пахло чимось дуже недобре, губи він мав обсипані прищами, як після гарячки.

— Вдар мене, ну, вдар, — мало не благав він. — Бачиш, я стою.

— Тобі справді годилося б з’їздити черевиком по зубах, — цідив Хомський, — і особливо за того "козла". Але я не хочу проливати твою дурну кров. Можеш іти, я відпускаю тебе.

— Нє, — знову засміявся наркоман. — Ти не казьол. Ти підер, поняв? Я тебе знаю, ти з восьмого училища. Підер!

— Мартусю, відійди, будь ласка, трохи вперед, — м’яко сказав Хомський.

— Мартусю, візьми, будь ласка, у мене в рот, — перекривив його інтонацію наркоман.

— Хома, я прошу тебе, пішли, скільки це буде тривати, — Марта не на жарт боялася. Але вона справді відійшла кроків на десять.

Наркоман опустив руки і на цей раз підняв одну ногу.

— Вдар мене, — знову попросив. — Бачиш, я на одній нозі.

— Старий, — ще раз примирливо заговорив Хомський. — Я вірю, що ти каратист. І взагалі ти славний хлопець. Іди своєю дорогою.

— А! — крикнув шмаркач. — Своєю дорогою! Сциш, коли страшно?!

Він зробив стрибок убік і прийняв бойову поставу.

— Хочеш, я дістану ніж? — запитав.

— Ніж — це гарно, — сказав Хомський.

— Цинкуй, — і він справді видобув звідкись із широких штанів невеличкого ножа.

— Це прекрасний ніж, — запевнив його Хома. — Де ти такого взяв? Дай, я подивлюся.

— А! Прекрасний ніж! На!

Хома погримав ніж у руках, вдаючи, ніби розглядає його. Тоді спитав:

— Що тебе мучить, старий?

— Я хочу всіх вас убивати, — пояснив наркоман.

— Кого нас?

— Вас, козлів і підерів. Таких, як ти.

— Ти сам чортопільський?

— Я тут усіх знаю, поняв?

— Я вірю. Маєш закурити?

— Орест! — покликала Марта. — Пішли, скільки можна?

— Зараз. Вибач, старий, я мушу йти — мене дама чекає.

— Я відпускаю тебе, — сказав наркоман. — Іди. В цьому твоє горе, іди, підер нещасний.

Хомський ударив його цілком несподівано — ногою в живіт. Марта закричала, а хлопчисько глухо кавкнув і зігнувся. Хома відкинув ніж убік, на траву. Тоді склавши руки в замок, вдарив його згори по голові. Але той не впав, як розраховував Хомський, тільки відскочив на пару кроків і закричав:

— Омана! Що ж ти стільки чекав?!

І тут він підняв із землі здоровенну каменюку, яка не знати навіщо тут лежала. Хома ще раз пішов на нього піднятою ногою, аби вибити каменюку з його руки, але промахнувся і тоді кинувся втікати. Він схопив Марту за руку. Хлопчисько з каменем у руці побіг за ними.

— А! — кричав він. — Смерть! Смерть вам!

Ноги в них підкошувалися, і, здавалося, наркоман їх наздожене. Метрів за п’ять від них кинув каменем, але Хома встиг зреагувати й пригнувся. Камінь пролетів над його головою. Хома спинився.

— Марто, іди вперед, — прохрипів він і знову пішов на наркомана.

У того текла кров із рота, певно, Хома зумів добряче тріпнути йому по тельбухах.

— Ти крейзі, крейзі, — казав хлопчисько, але вже іншим, жалібним голосом, поволі відступаючи. — За що ти мене? Ти дурний. Я не зробив тобі нічого, казьол…

І раптом він заплакав, повернувся до Хомського спиною і пошкутильгав геть, тримаючись рукою за бік. Хомський зупинився, дивлячись йому вслід. Він ішов усе швидше, шморгав носом і витирав долонею обличчя. Незадовго зник у темряві, хоча в Хомському ще деякий час відлунювало оте його "крейзі, крейзі".

Готель "Синьогора" світився вже зовсім недалеко, як велетенський фешенебельний корабель, що ніяк не може рушити в океан з цієї проклятої гірської пастки. Готель "Синьогора" чекав своїх припізнілих гостей.

Мартофляк прокинувся від того, що згори на нього падав якийсь об’єкт — брила не брила, а скорше мішок з теплим тістом — і той об’єкт загрожував цілком розчавити його своєю задушливою вагою. Розплющивши очі, він не відразу збагнув причину такого сновидіння, але поступово дійшов висновку, що ніщо інше в такій ситуації й не могло приснитися. Він спав з якоюсь незнайомою жінкою, про яку не міг сказати майже нічого, крім того лише, що вона спить зовсім гола і ледь чутно похропує. Її ваговите праве персо спочивало на Мартофляковій ключиці, досить близько від шиї, отже, той сон і справді міг закінчитися придушенням. Звільнивши свою затерплу праву ногу з-поміж її спітнілих

стегон, Мартофляк з подивом довідався, що він також голий, але не наважився пов’язати цей факт із фактом голизни своєї сусідки. Він нерішуче підвів голову, розглянувся по сірій передсвітанковій кімнаті, і тоді щось ледь-ледь йому пригадалося. Ліжко виявилося дуже широке, і з протилежного краю на ньому спав третій — то був Білинкевич, щоправда, одягнутий і навіть у мештах. Картонна візитка з написом "ОРГКОМІТЕТ" тріпотіла на його грудях, сколихувана рівним глибоким подихом.

Було гидко. Хотілося пива. Хотілося знати, що це все означає і що слід робити далі. Мартофляк обійшов довкола ліжка, намагаючись хоч роздивитися, що вона за одна і скільки їй років, але жінка спала так хитромудро, що фізія її звідусюди була затулена.

Одягнувшись, Мартофляк навшпиньках вийшов з кімнати і напрочуд легко знайшов ванну з туалетом. У дзеркалі побачив себе і гірко скривився: не так від цих вибалушених рачиних очей і мішків під ними, як від усвідомлення всієї глибини свого падіння. Він позіхнув і промив очі. Вигляд води, що потекла з крана, збудив у ньому жагу, і він надовго припав устами до її зимного несмачного струменя.

Кімнат у цій квартирі було дві. Друга виявилася значно більшою від тієї, в якій заночував Мартофляк. Власне, він зайшов до неї тільки в пошуках ковтка пива або якої сигарети. В кімнаті спало десь так близько дванадцяти осіб — не тільки на ліжках, а й на підлозі, поміж пустими пляшками і розкиданим карнавальним одягом, вони так і позасинали в самому розпалі, повилазивши одні на других і завмерши у фантастичних позах. З переповненої попільнички смерділо, але Мартофляк знайшов у ній досить тлустого бичка і закурив. Пива не було.

Сумнівів уже не залишалося: він потрапив до борделю. До сучасного совдепівського борделю дуже низького ґатунку. До сплячого передранкового борделю, в якому чоловіки робляться беззахисними, як діти, і, старанно відпрацювавши ніч задля вдоволення своїх купованих дам, знеможено провалюються у світанкову імлу. І тоді здасться, що

головне, за чим вони сюди прийшли, — не кохання, а можливість сну, цього двогодинного непробудного передранкового сну, під час якого їх усіх можна грабувати, різати, душити — вони й не ворухнуться, перебуваючи в цю мить десь дуже-дуже далеко. Вони сплять самовіддано і натхненно, сплять усім єством своїм, не шкодуючи життя свого, саможертовно і до кінця. Адже щомиті їх можуть якогось біса розбудити й погнати на фронт чи, може, копати якісь там рови або прокладати вузькоколійку. І тому кожна хвилина дорога — треба спати, поки спиться, поки сіріє світанок, поки сплять усі на світі офіцери й вартові.

Мартофляк обережно вийшов на сходи. Дім був старий і вічний, сходи рипіли під ногами, з розбитого вікна між поверхами повіяло холодом, Мартофляк мимоволі зіщулився. Надворі розвиднялося. Вуличка була порожня й німа. Свято заснуло на дві години, свято відпочивало. Мартофляк знову позіхнув і неквапом покатуляв шукати площу, чи готель, чи просто будку, в якій наливають, кухлик пива, чи свою жінку, чи ще якогось дідька.

Аж у номері мене прорвало, почалася справжня істерика, я могла лиш повторювати "досить, маю досить", і Хома гладив мою голову, цілував мені руки, він, здається, ще пахнув кров’ю того бідолахи хлопчиська, я навіть дивилася на носаки його черевиків, чи нема на них крові, але носаки були чисті, Хома приніс мені води, це все через нього, казала я, винен в усьому Мартофляк, він лишив мене, паскуда, покинув, я нецікава йому, я не вмію говорити вголос про його вірші, а він такий ласий до компліментів, для нього найкращі ті, котрі солодше йому проспівають про його талант і геніальність, а я ніколи його не нахвалюю, хоча знаю все майже напам’ять, і він мій улюблений поет, я навіть дітей навчила багатьох його віршів дурнуватих, бідні діти, за що лиш вони мучаться з таким татусем, я все це випалила Хомі, а він тільки гладив мої руки і просив заспокоїтися, казав, що Мартофляк обов’язково повернеться, що життя прекрасне і завтра зранку ми гарно поснідаємо, а потім підемо на ярмарок і він, Хомський, купить мені гуцульський ґердан, а потім послухаємо рок біля підніжжя Писаної Скали, там

гратимуть його добрі друзі, "ти не уявляєш собі, Мартусю, які вони молодці, цей "Доктор Тагабат", вони пишуть на мої слова, це супергрупа", ви всі знаєте тільки себе, сказала я йому, що з того, що вони пишуть на твої слова, він погодився зі мною, це не означає, що вони найкращі музиканти тільки тому, що пишуть на його слова, витягнув зі своєї торби шампанське, яке з Ленінграда привіз, я вже майже заспокоїлася, й мені захотілося шампанського, але я попросила, щоб він почекав, глянула на годинника, по четвертій, Господи Боже, фізія вся розпухла від сліз, фарба потекла, а ти мені навіть нічого не кажеш, Хомо, "а я не хотів зробити тобі прикрість", він сидів у фотелі, такий довготелесий, гнучкий, увесь наче звитий з тугих м’язів, мужнє худе обличчя, волосся зібране на потилиці у хвостик, я згадала, як він зацідив ногою тому виродкові, нічному ангелові, звідки він узявся на наші голови, бідне дитя, але Хома не хотів його бити, він зробив усе, що міг, тепер йому так сумно, він сидить у фотелі й, певно, думає про того божевільного, але ж він захищав мене, мою честь, посидь ще трохи, сказала я йому й пішла до лазнички, гаряча вода помогла, я цілком заспокоїлася, я подумала, що все не так погано, і я дивилася на себе в дзеркало, на своє тіло, я змила з себе ті дурнуваті сльози і спитала себе, чи зможу хоч раз у житті здійснити вчинок, бодай лихий, але вчинок, невже я довіку почуватимусь лише тінню того бородатого страхопуда, того самозакоханого бовдура, і мені зробилося спершу страшно від таких думок, але й приємно, щось озвалося в мені, чого я ще не знала, і я довго розчісувала мокре волосся, а гаряча вода пахла ліанами південних морів, аж я відчувала кожну свою клітинку, не треба, не треба, ще трохи посидь, я зараз вийду, і ми вип’ємо твоє шампанське, і я заквапилася, бо нічого не могло бути гіршого, ніж лишитися тут самій до ранку, в цьому чужому номері, наслухаючи, чи не лізе коридором п’яний Мартофляк, і раз у раз підходячи до вікна, аби дивитися на порожню вулицю внизу, я зважилася й одягнула не джинси зі светром, а халат, просто на голе тіло, я видобула його зі своєї сумки, і Хома все відразу зауважив, я почула, що в нього затремтів голос, я сіла поруч, він схопився за шампанське, але руки його не слухалися, ну що ти займаєшся дурницями, хотіла я сказати, мені зовсім не хочеться того шампанського, але він усе морочився з пляшкою, ліпив якісь безпорадні

жарти, невже вони всі такі, ці реєстрові ловеласи, і я вирішила йому помогти, я схилилася до нього, він спершу думав, що я хочу помогти йому з шампанським, але я сказала "лишися тої пляшки", я розвіяла його найменші сумніви, і він таки виявився здогадливим, я змогла дотягнутися до вимикача, і почався той сон, я ніби й не вірила, що то я, бачила все ніби збоку, я продиралася крізь його одяг, я розкидала його навсібіч, він виявився худим і сильним, з дуже чутливою шкірою й дивовижними руками, він напружився вмить, але виявився терплячим і стриманим, він повів дуже винахідливу гру, і я вперше довідалася, що таке буває, але головне було те, що головне попереду, і він майстерно відсував цю мить, і це було найбільше щастя, що все попереду, й він настільки тонко це розуміє, його треновані довгі ноги вміли не менше, ніж руки, його живіт був ледь вологий і пахкий, я звільнила його волосся, й воно розсипалося по плечах, я мандрувала його тілом, пам’ятаючи, що потрібно бути терплячою і що головне ще має статися, а мені вже зараз невимовно розкішно, і він почув мій голос, я зовсім не хотіла цього, але голос уже не міг залишатися в мені, і тоді я почула його голос, ми ніби кликали одне одного звідкись із неба, де ми ще побуваємо, він розумів кожен мій натяк, виправляв будь-яку нерішучість, мене ще ніхто так не розумів, я здригалася, як гора, текла, мов ріка, моє тіло зробилося хвилею, я просила, щоб він увійшов і починав, але він продовжував свою попередню гру, я йшла за ним, бо зрозуміла, що раз він так хоче, значить, так повинно бути, він усе знає краще за мене, і справді, він довів мене до повного забуття, я не знала, де в мене що, я була вся, моє тіло зробилося неподільним, далі так не могло тривати, я схопила його обидвома руками, я сама ввела його, і тільки тоді він поступився і став виконувати моє благання, бо я вже ладна була думати, що він знущається, але все одно вірила, що ні, і тепер це вже була майже вершина, я боялася не встигнути до вершини, а він перестав собою володіти, от коли я його підкорила, він забув правила своєї гри, він уже не належав собі, а тільки мені, і тепер я намагалася стримати, ще трохи стримати, ще трохи стримати, я вже не чула власного голосу, але я почула грюкіт у двері, це була катастрофа, я впала, так і не дійшовши до вершини, я падала так довго, скільки тривав грюкіт і голос Мартофляка, але він усе-таки дійшов, і я була

рада, що так сталося, що принаймні він один з нас двох побував там, на вершині, я дала йому це щастя, він дійшов, він вдячно терся об мене, як найвірніший пес, а я лиш повторювала "що будемо робити, що будемо робити"...

— О, друже, привіт, що ти робиш у моєму номері? — з усмішкою поцікавився Мартофляк, коли Хомський відчинив йому двері.

— Розумієш, — відповів Хомський, впускаючи його досередини, — Марта дуже хвилювалася, куди ти подівся. Я мусив її заспокоїти.

— А-а, — кивнув Мартофляк, розглядаючись по кімнаті. — Це святе діло. Непогано живем. А я подумав спершу, що тебе поселили до нас третім.

— Всяке буває в цих готелях, — знизав плечима Хомський.

Мартофляк сів у фотель.

— До речі, а де вона сама? — запитав нарешті.

— Хто? — перепитав Хома.

— Марта.

— Вона купається. Вирішила прийняти ванну. Мартофляк підвівся, підійшов до дверей лазнички.

— Мартусю, кохана, я вже тут! — повідомив він. — Ти чуєш? З лазнички почувся енергійний плюскіт води. Марта справді купалася.

Мартофляк повернувся до кімнати.

— Маєш закурити? — спитав.

— На жаль, уже скінчилися.

— Завжди так буває, — зітхнув Мартофляк і добув з кишені ще одного бичка. — Покуримо вдвох. Тобі лишити?

Хома кивнув.

— Грабар би того не курив, — сказав Мартофляк, затягнувшись і відкашлявшись. — Котра година? — І сам собі відповів: — Пів на шосту. Гарно.

— У тебе трохи спішить, — сказав Хома.

— Можливо.

Вони помовчали. Мартофляк передав Хомі свого бичка і зненацька запитав:

— Слухай, а чого ти не сховався, скажімо, під ліжко?

— Дурне тобі в голові, старий, — засміявся Хомський.

— Ні, ти собі тільки уяви — ховаєшся під ліжко чи, наприклад, у шафу. Ми з Мартою лягаємо трохи поспати, а ти потихеньку виходиш. Класний водевіль, ні?

— Ти даремно так думаєш, — безтурботно заспівав Хомський. — Шампана хочеш?

— Наливай, — кивнув Мартофляк.

На цей раз пляшку було відкрито досить легко і майже безгучно. Хома налив по півсклянки.

— Слухай, — запитав Мартофляк, зробивши кілька ковтків, — там завтра, тобто вже нині, бо завтра — це тільки інша назва сьогодні, — там сьогодні в програмі свята немає якого-небудь походу рогоносців? Ти не пам’ятаєш?

— Ні, — збентежено відповів Хомський. — А що?

— Ну, я міг би взяти в ньому участь, — пояснив Мартофляк і поставив склянку на столик.

Хома також поставив склянку і тут-таки отримав потужний удар знизу в щелепу. Все було так несподівано, що він не втримався і впав навзнак.

"Зараз повбивають один другого", — подумала причина бійки Марта, прислухаючись із лазнички. Вона схопила рушник і почала чимшвидше витиратися, аби не допустити такого фіналу.

З губи в Хомського йшла кров.

— Вибач, старий, — сказав Мартофляк. — Я не хотів так сильно.

Він подав руку, і Хома підвівся, струшуючи головою, як боксер у нокдауні.

— Що тут таке? — зайшла до кімнати Марта, в тому самому халаті, пахнучи водою й милом.

Мартофляк чемно поцілував їй руку.

— Вип’єш шампана? — запитав він.

Вони сіли навколо столика, і Мартофляк налив третю склянку.

— Випий, — подав її Марті. — Після ванни корисно.

— Ви що, билися? — спитала Марта.

— Так, — жваво відповів Мартофляк. — І знаєш, що цікаво? Хома дуже сильний фізично. Ну, та ти про це знаєш. Він дуже сильний, але він нічого не зробив мені. Я побив його.

— Я просто не зміг би тебе вдарити, — сказав Хомський, тамуючи носовичком кров на губі.

— Оввa! — всміхнувся Мартофляк. — Ти — добрий товариш. Вірний. Я хочу випити за тебе. Марто, вип’ємо за Хому. Щоб він швидше женився, най би його нагла кров залляла!

Вони торкнулися склянками, і Мартофляк підморгнув їй.

— Де ти був, чоловіче? — спитала Марта, трохи надпивши.

— В однієї молодиці. Тільки дотепер не знаю, чи виграв її, чи ні. Дивна історія, правда?

— Це дуже ризиковано, Мартофляче, — сказала Марта.

— Що саме? — спитав Мартофляк. — Те, що я тобі розповів про це?

— Те, що ти нічого не пам’ятаєш. А якщо вона була венерична?

— Все може бути, — зітхнув Мартофляк. — Я пожартував, звичайно.

— Я так і думала.

— Ну от і файно. Гей, Хома, чого ти сидиш такий сумний та невеселий? Кров уже не тече. Скажи що-небудь, — Мартофляк з очікуванням і надією подивився на Хомського.

Той відняв від рота носовичок з маленькою червоною плямою.

— Я тобі заздрю, старий, — сказав.

— Це гарно, але чому, холера ясна?

— Ти щасливий чоловік.

— А-а, — розуміюче протягнув Мартофляк. — Тоді інша справа. Хочете анекдот? Чоловік повертається з відрядження і, само собою, застає жінку на гарячому. — Сказавши це, замовк.

— Все? — спитала Марта.

— Ні, не все, але я згадав, що ви його знаєте. А може, знаєте якийсь подібний. Вони всі однакові, всі про одне й те саме. Може б, ми трохи поспали? — позіхнув.

— Нема сенсу, — знизав плечима Хомський. — Легше пересидіти ці пару годин. А потім підемо на ярмарок. Чи ще кудись.

— Дійсно. Вже нема сенсу, — погодився Мартофляк і ліг на підлогу. — Я тільки трохи полежу. З відкритими очима.

Тиша придавила їх, мов камінь. Ніхто не зронив більше ані слова. Мартофляк лежав на підлозі горілиць і справді з відкритими очима. Хома примостився у фотелі, гріючи в руці склянку з недопитим шампанським.

Марта сіла на ліжку і втупилася поглядом кудись за вікно. Там уже сіріло, розвиднювалося, озивалися якісь перші ранкові птахи з невідомих країн. Чути було кожен найменший звук, народжений у сплячому переважно готелі: чиїсь кроки, приглушувані коридорною доріжкою, повертання ключа у дверях навпроти, дзюрчання води в номері за стіною. Світ ловив їх і піймав. Усі вони попалися, мов у сильце, в цю готельну тишу.

Але довго це не потривало. Зненацька всі почули якесь шамотіння перед дверима, на цей раз незачиненими, — і до номера увірвалося двоє монстрів. Один у стрілецькому однострої, з оселедцем на поголеній голові, інший — у чорному фрачному вбранні, з метеликом, але обидва дуже пожмакані, бліді й галасливі.

— Ага, всі масони на місці! — закричав Гриць, вітаючи таким чином присутніх.

— Слухай, Хома, — замахав руками Немирич, — я бачився з твоїми персонажами! Там була ціла купа мерзотників. Я ледве втік від них!

— Сідайте, хлопці, — рівним голосом відізвався з підлоги Мартофляк. — Або принесіть ще дві склянки зі свого номера. Або дайте щось закурити. Або сядьте і помовчіть разом з нами. Або йдіть звідси до сраки.

Гриць твердо зупинився на одному із запропонованих варіантів і невдовзі повернувся з двома склянками. Хомський розлив усе до решти.

— Кожен з нас по-своєму непогано провів минулу ніч, — звернувся до присутніх Мартофляк, підвівшись із наповненою склянкою. — Але хай вона належить кожному зокрема. Кожному — його ніч. Я хочу випити за це, друзяки. До речі, тільки ви можете порятувати нас сигаретами.

— Дохлий вассер, — сказав на це Гриць.

— Мертвий півень, — солідаризувався з ним Немирич.

— Ну, якщо в нас уже не лишилося сигарет, то треба вмирати, — зітхнув Мартофляк, але затнувся, згадавши про Немирича.

— Ганьба нам, — погодився Гриць.

Вони випили і знову замовкли. Здавалося, цей номер заклятий мовчанкою. Навіть, якщо б сюди увірвалося ще зо два десятки поетів, усе одно довелося б мовчати і згасло дивитися кожному у свій кут, кожному у свою ніч. Вона стояла за плечима в кожного, глибока і чорна.

— Ходімо розбудимо Мацапуру, — нарешті спромігся на мову Хомський.

— А в якому він номері? — запитала Марта.

— Уявляєте, ми ще досі не бачилися з Мацапурою, — продовжував Хомський. — Він влаштував увесь цей бардак, а сам десь ховається…

— Він вигадав це дурнувате свято, а сам заліз під ковдру, з головою під ковдру, і пухне, — додав Немирич.

— Він заробляє на цьому гроші, а ми їдемо, як дешеві хлопчики, купуємось на це, — обурився Гриць.

— Він на всьому заробляє гроші…

— Він талановитий хлопець, але велике гівно…

— Він повівся так, як завжди…

— Він ставить над нами свої досліди…

— Він ніколи мені не подобався…

— Він досить примітивний, але йому багато дано від природи…

— Він погано скінчить…

— Його повісять за "ядение человеческаго мяса"…

— Ходімо його розбудимо, — підсумував Хомський.

— Я потелефоную до нього в номер, — повідомив Гриць, витягнувши з кишені записничок. — Він живе у…

Гриць набрав якийсь номер, але за хвилину поклав слухавку.

— Не відповідає? — здогадався Мартофляк.

— Ти правильно все розумієш, — відповів Гриць.

— Мабуть, його немає у себе, — пішов ще далі Немирич.

— Або йому ліньки вставати до телефону, — припустив Хомський.

— Або він саме лежить з дівчиною, — додумався Мартофляк.

— Або з перерізаною горлянкою, — прояснів Гриць.

— Або сидить у клозеті…

— Або висить на люстрі…

— Або заклав вуха ватою…

— Або накрив телефон подушкою…

— Чуєте? — спитала Марта, яка вже певний час прислухалася до звуків за вікном.

І тоді вони почули, справді почули десь там, у вуличках Чортополя, внизу, під ними, автоматні черги, поодинокі постріли, якусь біганину, рев моторів, нерозбірливі вигуки. Вони кинулись до вікна і побачили під готелем кілька вантажівок, з яких вистрибували військові при повному спорядженні, в шоломах, з автоматами й протигазами, у плямистих мундирах. Вони швидко і чітко вишиковувалися невеликими групами й розбігалися по прилеглих вулицях. Офіцери подавали різкі, уривчасті команди.

— Любо глянути, — сказав Мартофляк.

Двері номера відчинилися так, наче по них вдарили ногою. До кімнати зайшов ще зовсім юний лейтенант з невблаганним виразом на обличчі. За його спиною стояв двометровий десантник зі складаним автоматом у руках.

— Всем выходить, строиться на улице, — коротко сказав лейтенант.

— Це загалом гарна ідея, друже, — погодився з ним Мартофляк, — але за яким таким хріном ми туди підемо…

— Молчать! — урвав його лейтенант. — Приказ коменданта гарнизона. Всем строиться на улице!

— Пішов ти зі своїм комедіантом, — позіхнув Хомський.

— В противном случае я имею право применить спецсредства, — викарбував лейтенант.

— Почекайте, поясніть, що сталося, ми ж не можемо просто так взяти й піти, — змінив тон Мартофляк.

— Всем строиться на улице, — з нотками втоми у голосі повторив лейтенант. — Будет передано важное правительственное сообщение.

— А як відносно Загальної декларації прав людини? — єхидно поцікавився Немирич.

— Хватит! — вибухнув лейтенант. — Немедленно выйти и строиться! Хватит! Кончилось ваше время!

На вулиці їх вишикували просто перед готелем, у колону по двоє. За якісь десять-п’ятнадцять хвилин десантники повністю очистили готель від гостей свята — заспаних, напіводягнених, у мальовничому карнавальному шматті — й погнали всіх у напрямку до площі Ринок.

— Не растягиваться, не растягиваться, бстрее! — командували з боків сержанти й автоматами підштовхували надміру вайлуватих. Вони майже бігли — Ангели, Сарацини й Козаки і всі інші, вони не розуміли, що сталося, але їх підганяли автоматами, їх вихопили з нагрітих ранкових ліжок і тепер кудись гнали, може, щоб прочитати лекцію з цивільної оборони, може, щоб розстріляти. Ніхто нічого не знав.

— Напевно, воєнний стан, — задихаючись шепнув Мартофляк. Марта йшла поруч із ним, така нажахана, в цьому халаті на голе тіло.

— Мені страшно, — сказала вона. — Що з нашими дітьми?

— Не варто наперед розпачати, ми ж нічого не знаємо, — спробував заспокоїти її Мартофляк.

— Я не хотіла сюди їхати, навіщо я їхала, — не вгавала Марта.

— Принаймні маємо шанс померти в один день, — сказав Мартофляк.

— Зьома, дембель давай! — крикнув Немирич до одного з солдатів.

Але у відповідь дістав добрячого стусана в спину. Гриць хотів було відповісти йому тим же, щоб знав, шмаркач, як руками махати, але Немирич з усієї сили обійняв його і притис до себе.

— Не чіпай гівно, Грицю, — сказав він. — Вони синки, служби не бачили, паскуди, салабони, парашники!..

Тільки Хомський був цілком незворушний, слухняно крокував у парі з якимось молодим католицьким священиком.

На вулицях уже давно розвиднілося, і всі могли бачити, як багато солдатів шниряє містом. Усі бічні вулиці були перегороджені вантажівками й бетеерами. Гриць скреготів зубами і стискав кулаки.

— Лажа, знову лажа, — повторював він.

Вони захопили все на світі: телеграф, пошту, мости, банки і готелі, вони захопили Кремль і Ермітаж, а також усі інші стратегічні споруди, вони мають танки й снаряди, операція була проведена блискавично, з допомогою хімічної зброї та колючого дроту, вони відібрали ключі від усіх в’язниць і психічних лікарень, вони накрили нас, як голих у лазні, за дві-три години вся влада перейшла до них, тепер вони зможуть остаточно навести порядок і оголосити вимріяну війну решті земної кулі, вони накажуть нам лягти долілиць на бруківку, а потім будуть командувати "встать-лечь", і ми вставатимемо, а потім знову лягатимемо за командою, адже вони захопили Київ і Львів, і навіть Запоріжжя вони захопили, і все за якісь дві-три години, хтось дуже ретельно все продумав, хтось отримає Золоту Зірку, адже тепер вони всюди, і навіть у Музеї українського мистецтва розташували гауптвахту, а в кафедральному соборі — караульне приміщення, і ми нічого не

вдіємо, Марто, моя маленька, я зможу тільки пропустити твої кулі крізь себе, от і все, а хлопці вже хай собі викручуються як знають, зрештою, бути розстріляним — не найгірша смерть для поета, ах, які непоправні втрати вкотре понесе рідна література, розстріляне відродження, от як про нас напишуть нащадки, якщо колись у нас будуть якісь нащадки, якщо вони допустять до цього, щоб у нас були нащадки, а вони не допустять, бо вже мають великий досвід, як очищати нас від нащадків, це головна справа, головна мета, як по-дурному все вийшло, я не хотів тебе кривдити, Марто, я вже не встигну розповісти тобі про все, і про Хому, який тебе кохає, і про Гриця, народженого в Караганді, і про Юрка, якому відбирають останній його рік, чи, щонайбільше, два, але я пишаюся, що зараз, отут, я разом з цими хлопцями, що нас кинуть до однієї величезної ями, разом з цими Жидами, Повіями й Циганами, я пишаюся, що був знайомий з цими хлопцями, це чудові поети і найперше тому підтвердження — те, як вони помруть, але по-іншому й не буває, та й навіщо жити, коли навіть у нашій улюбленій кав’ярні вони розташували вузол зв’язку, а на сьомому небі — ракетний полігон, навіщо жити, коли вони читатимуть наші душі своїми радарами і викликатимуть нас на шосту ранку мити їхні забльовані сортири; куди мудріше буде не дожити до цього, а тому слід спровокувати когось із них, скажімо, харкнути йому в пику, і він не втримається, пустить автоматну чергу, бо він пам’ятає про честь військового, вище за яку в цьому світі лише наказ командувача, і я зробив би такий фокус уже зараз, негайно, але спершу мені треба пропустити крізь себе твої кулі, я ж не можу доручити це Хомському, хоч він і кохає тебе, але твоя рука в моїй, ми давно вже не трималися за руки, востаннє років сім тому, коли ти носила Оксанку і малювала мої портрети губною помадою на всіх дзеркалах нашого дому…

На Ринку вас вишикували шерегами, спинами до сонця над ратушею. Вас було дуже багато — сотні таких самих, як ви, що приїхали веселитися на Свято Воскресаючого Духу. Ви мовчали й дивилися на офіцера, що походжав перед вами, поглядав на годинника і щось видивлявся з боку колишньої вулиці Сакраменток. Прапор з ратуші було знято.

Ти, Мартофляче, тримався жінчиної руки, як останнього в цьому світі притулку, ти, Юрку, облизував пересохлі губи й щось потихеньку насвистував, ти, Грицю, згадував останнього вірша, якого ще не встиг записати, а ти, Хомський, щось малював носаком черевика на старій бруківці, але нічого не виходило, твій черевик не залишав слідів.

Але рівно о сьомій ранку з боку колишньої вулиці Сакраменток виїхав елегантний беердеем. Він зупинився метрів за сто від вас. Вітер грався напнутими на площі наметами, носив по ній купи святкового сміття, мотки серпантину, жовті газети, повітряні кулі, шматки прапорів і корогов.

— Внимание! — гучно видихнув офіцер.

Над беердеемом з’явився хтось у плямистому комбінезоні з потужним мегафоном на грудях. І ви почули його металевий, спотворений мегафоном голос:

— Дорогі друзі! Панове товариство! Братове і сестри! Я радий вас вітати на початку другого дня нашого божевільного дійства. Я — це головний режисер-постановник свята Павло Мацапура. Гадаю, всім вам сподобався цей досить гострий і непередбачуваний жарт, цей гепенінґ, учасниками якого ви ненароком стали. Сподіваюся, ніхто з вас не почувається ображеним чи потерпілим. Зрештою, в програмі було обіцяно сюрпризи. За дві години запрошую всіх на святковий ярмарок. На цьому можете розходитись і продовжувати забави. В масових сценах були задіяні актори молодіжного та експериментального театрів. Подякуймо ж їм за досконалу гру нашими гарячими оплесками!

І всі ви, що стояли спинами до сонця, шалено заплескали в долоні, ви плескали й плескали й не могли зупинитися, аж поки не заболіли руки, але ви все плескали, а офіцер і солдати розкланювалися. Мацапура зістрибнув з машини і, теж розкланюючись під оплески й вигуки "браво", попрямував у ваш бік. Він був просто геніальний, він

сяяв, сяяли його окуляри, зуби, сяяли його чоботи. Він упізнав вас ще здалеку, помахав рукою й підтюпцем побіг до вас.

— Ну, як? — запитав, обіймаючи вас і цілуючи всіх, особливо Марту.

— Кльово, — сказав Хома.

— Ви навіть не уявляєте, скільки це все коштувало: автомати, машини, десятки ящиків холостих патронів, скільки я набігався, щоб усе пробити, спонсори помагали, але все довелося вибивати самому, ну, на щастя, все вийшло бездоганно, а ви молодці, що приїхали, тут ще таке буде…

— Тобі пасує, — перебив його Мартофляк.

— Що, десантна форма? — уточнив Мацапура.

— І взагалі, ти гарний хлопець, — сказав Гриць.

— До речі, позич три сотні, — сказав Хома.

— І дай закурити, — зажадав Немирич. Мартофляк відпустив жінчину руку.

— Ми сьогодні ще вип’ємо? — запитав він.

— Так, але не забувайте, що о восьмій ваш вечір поезії. — Мацапура зняв окуляри і протер їх хустинкою. — Так що доведеться читати вірші, хлоп’ята…

Вересень — жовтень 1990